

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
GAMTOS MOKSLŲ FAKULTETAS
APLINKOTYROS KATEDRA

Jurgita Šakytė

Žemaitijos kaimų darželių tradiciniai ir šiuolaikiniai bruožai

Bakalauro darbas

Dekoratyviosios želdininkystės bakalauro studijų programa

Vadovas doc. dr. Zigmantas Gudžinskas

Šiauliai, 2010

TURINYS

IVADAS.....	4
1. LITERATŪROS APŽVALGA	6
1.1. Gėlių darželių ištakos ir tvarkymo raida	6
1.2. Gėlių darželiai.....	7
1.3. Darželio planas.....	8
1.4. Darželių tvoros.....	10
1.5. Darželio vieta	11
1.6. Darželio augalai	12
1.6.1. Darželio gėlės.....	12
1.6.2. Dekoratyviniai medžiai ir krūmai.....	15
1.7. Biologinės gėlių grupės	16
2. DARBO OBJEKTAS IR METODAI	18
2.1. Tyrimų objektas ir vietos.....	18
2.2. Tyrimų metodika.....	19
2.2.1. Augalų rūšių įvairovė	19
2.2.2. Darželių tyrimo metodinis aprašas	20
2.2.3. Rūšių imties panašumo nustatymo metodika.....	22
3. REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ	24
3.1. Darželių augalų rūšių įvairovė	24
3.2. Etnografinių gėlių rūšių skaičius darželiuose	25
3.3. Augalų rūšių pasiskirstymas pagal šeimas	26
3.4. Augalų gyvenimo formos	28
3.5. Darželių rūšių imties panašumas.....	29
3.6. Darželių struktūros bruožai.....	30
4. REZULTATŲ APTARIMAS.....	33
IŠVADOS.....	36
SANTRAUKA.....	37
SUMMARY	38
LITERATŪRA	39
PRIEDAI	41
1 priedas. ETNOGRAFINIŲ AUGALŲ SĄRAŠAS	41

2 priedas. AUGALŲ RŪŠYS DARŽELIUOSE	44
3 priedas. TYRIMO METODINIS APRAŠAS	48

IVADAS

Lietuviai nuo seno mėgsta gėles. Lietuvaikių seselių darželiai kiekvienoje sodyboje buvo pagarbioje vietoje – tai visos sodybos puošmena (Vaidelys ir kt., 1997). „Jei nieko nėra prieš pirkį, tai čia niekas negyvena, nėra čia gyvo žmogaus“ sakydavo (Vyšniauskaitė, 1999). Darželiu vadinamas gėlėms auginti skirtas žemės sklypelis prie gyvenamojo namo ir jame esantis gėlynas (Gudžinskas, 2010). Gėlių darželį rengė dėl grožio, gėlių reikėjo įvairių apeigų metu, taip pat vaistams, prieskoniams (Bomblauskas ir kt., 2008). Žemaitijos, kaip ir Aukštaitijos, Suvalkijos, Dzūkijos sodybose buvo įrengiami darželiai, tačiau jų formos, įrengimo vieta, dydis, gėlių rūšių sudėtis skyrėsi.

Žemaitija – etninis regionas, esantis dabartinėje Šiaurės vakarų Lietuvoje, turintis savitą ir įdomią istoriją, kuriame itin puoselėjama tėvų kalba, papročiai, tradicijos, kultūra. Žemaitijos darželiai, kaip tyrimo objektas pasirinkti ne atsitiktinai. Darbu buvo siekiama ištirti, kokios gi želdinimo tradicijos egzistuoja šiame etnografiniame regione, nes tradiciniai darželiai yra nykstanti mūsų kultūros dalis.

Sodybų ir atskirų jos dalių tvarkymui pastaruoju metu skiriama vis daugiau dėmesio. Dauguma senųjų sodybų jau turi naujus šeiminingus ir neretai su visai kitu požiūriu, kitomis finansinėmis galimybėmis. Vis dažniau žmonės iš miesto persikelia į kaimą, arčiau gamtos. Tad nenuostabu, kad pertvarkomi senieji sodybų želdiniai, kuriami nauji. Keičiasi želdinių išdėstymas ir augalų sudėtis juose. Tenka apgailestauti, kad pasikeitimai senosiose sodybose (autentiškų pastatų rekonstrukcija, naujų statyba, aplinkos tvarkymas) retai kada džiugina. Todėl vis aktualesnė darosi problema – tradicinių etnografinių darželių nykimas, senųjų augalų nustūmimas į antraplanį vaidmenį ar netgi jų eliminavimas ir naujų augalų veisimas. Bendros tendencijos: regionui būdingos stilistikos ignoravimas, pakitę, dažnai per griežtai reglamentuoti taikomi nauji sodybų išplanavimo, želdinimo principai. Dėl to, sudarkoma buvusi sodybos visuma, prarandamas ryšys su aplinka, prastėja kraštovaizdis.

Kadangi visuomenės požiūris į aplinkos tvarkymą keičiasi, tenka pripažinti, kad didžioji dalis Žemaitijos darželių jau nebeturi visų tų bruožų, būdingų seniesiems darželiams, nes jie yra pertvarkomi, kuriami nauji. Todėl buvo tiriama, kuriuos iš tiriamų darželių dar galima pavadinti tradiciniais etnografiniais darželiais, kurių nebegalima priskirti šiai kategorijai, kadangi nebeturi jiems būdingų bruožų. Kaip pasikeitė darželių struktūra, formos, planas, vieta, gėlių išdėstymas, jų grupavimas ir t. t. Svarbiausia, kokia augalų rūšių sudėtis ir ar darželiuose vis dar auga etnografiškai ir geografiškai optimalaus asortimento gėlės? Ar daro, kokią įtaką didieji sodmenų augintojai, kurie diktuoja gėlynų madas? Jie siūlo gėles, kurias auginti jiems apsimoka t. y.

vienmetes, o daugiamečių labai trūksta. Formuojant visuomeninius, taip pat ir privačius želdynus, turėtų vyrauti daugiamečiai augalai.

Darbo tema yra aktuali, nes ne tik apie Žemaitijos, bet ir kitų etnokultūrinių regionų darželius nėra daug rašoma mokslinėje literatūroje, mažai kas skelbia straipsnius šia tema. Ir ši problema pastebima ne vien Lietuvoje, bet ir kitose Europos šalyse. Plačiai aprašinėjami įvairūs sodų stiliai (angliškasis, prancūziškasis ir kt.), bet apie darželius sunku rasti informacijos. Darželiai ir jų tradicijos kiek plačiau tyrinėtos Austrijoje, Alpių regione. Pasak B. Vogl-Lukasser ir Ch. R. Vogl (2004) darželiai dažniausiai įrengiami prie namo, augalų rūšių įvairovė nedidelė. Darželiuose auga tokie augalai, kaip mažoji žiemenė (*Vinca minor* L.), trispalvė našlaitė (*Viola tricolor* L.) ir kt.

Etnografinis sodybos želdinių komponavimas šalyje mažai tyrinėtas. Kiek daugiau žinių sukaupia apie augintus sumedėjusius augalus. Tačiau ir šios žinios nedetalizuotos pagal etnografines teritorijas. Mokslinėje literatūroje apie darželius dažniausiai užsimenama tik keliais sakiniais, analizuojant, kokie buvo gyvenamieji ir ūkiniai sodybos pastatai. Manome, kad gėlių darželių tvarkymo raidos apžvalga, etnografinių gėlių aptarimas turėtų pagerinti senųjų sodybų tvarkymą – jos taptų gražesnės, o gėlynuose ir darželiuose augtų etnografiškai ir geografiškai optimalaus asortimento gėlės.

Darbo tikslas – nustatyti Žemaitijos darželių tradicinius ir šiuolaikinius bruožus.

Tikslui pasiekti iškelti tokie uždaviniai:

1. Ištirti gėlių rūšių įvairovę Žemaitijos darželiuose.
2. Nustatyti tradicinių ir šiuolaikinių darželiuose auginamų augalų santykį.
3. Išaiškinti darželiuose dažniausiai pasitaikančias augalų rūšis.
4. Įvertinti išlikusius tradicinius darželių požymius.

1. LITERATŪROS APŽVALGA

1.1. Gėlių darželių ištakos ir tvarkymo raida

Noras, o gal ir poreikis puošti gyvenamąją aplinką, manoma, atsirado tik tada, kai žmonės ėmė keltis į gyvenvietes ir miestus, tolti nuo gamtos. Dabar labai sunku pasakyti, kada Lietuvoje atsirado ir kokie buvo pirmieji darželiai. Sprendžiant iš Lietuvos piliakalniuose ir kapuose archeologų aptiktų IX–XII amžių radinių, galima teigti, kad tuo laikotarpiu dabartinėje šalies teritorijoje jau buvo auginami įvairių rūšių javai, žirniai, pupos, kanapės ir linai, tačiau apie tada augintus dekoratyvinius augalus, jei apskritai jie buvo auginami, nėra jokių duomenų. Žinių apie gėlių ir kitų dekoratyvinių augalų auginimą Lietuvoje iki XVIII amžiaus pabaigos išlikę labai mažai (Gudžinskas, 2010). J. Vaidelienė ir J. Vaidelys (2001) darželių ištakas sieja su savarankiško ūkininkavimo pradžia, t.y. apie XV–XVI a., įvykdžius valakų reformą. Matydami puikiai sutvarkytus dvarų parkus ir ten augančius puošnius svetimžemius augalus, valstiečiai norėjo nors miniatiūriškai tai atkartoti savo sodybose. Svetimžemių medžių jiems įsigyti buvo sunkiau, tačiau lengviau besidauginančios gėlės plito iš dvarų bei vienuolynų ir iš vienos sodybos į kitą.

Duomenų apie darželius aptinkama L. A. Jucevičiaus veikale „Žemaičių žemės prisiminimai“ (1942). Jame aprašomos gražiai sutvarkytos sodybos, su etnografiniais architektūriniais elementais, ir prie namo įrengtu darželiu. Darželiai minimi ir S. Daukanto veikale „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ (1988), kuriame vaizdžiai aprašo žemaičių pagarbą gamtai, jų gyvenimo būdą, sodybas ir trobesius. Jis nurodo, kad gerasis kiemas, esantis tarp trobos ir klėties, būdavęs dailiais žiogriais aptvertas, kalba apie gėlių darželius, jų įrengimą ir sutvarkymą, apibūdina gėles, daug dėmesio skiria sodybos apželdinimui. P. Višinskio darbe „Antropologinė žemaičių charakteristika“ (1897) plačiai kalbama apie žemaičių sodybą. Veikale detalios aprašomi ne tik trobesiai, bet ir žemaičių merginų darželiai.

Apie anksčiau augintas gėles galima spręsti tik iš netiesioginių šaltinių – dekoratyvinių augalų auginimo bendrų tendencijų kaimyniniuose kraštuose ir visoje Europoje. Nemažai žinių gauname iš liaudies dainų, tautosakos ar papročių aprašymų, tačiau tuos duomenis ne visada pavyksta teisingai iššifruoti ir interpretuoti. Yra manančių, kad Lietuvoje darželiai prie sodybų atsirado, kai XV–XVI amžiais buvo įvykdyta Valakų reforma ir valstiečiai pradėjo savarankiškai ūkininkauti. Patikimų duomenų, kuriais galima būtų šį teiginį patvirtinti arba paneigti, nėra. Galima tik abejoti, ar tada neturtingiems žmonėms buvo galimybių ir laiko rūpintis sodybų puošimu (Gudžinskas, 2010).

Kaip atrodė valstiečių darželiai, aprašė ir agronomas J. Strazdas (1930), bene pirmojoje knygoje apie gėles lietuvių kalba „Darželio gėlės“. J. Strazdas rašė: „Kuriems tikslams gali būti laikomas darželis? Tų tikslų gali būti keletas. Tačiau pirmutinis ir svarbiausias tikslas – turėti dvasinio pasitenkinimo. Dėl to paprastai norima turėti kuo daugiau ir įvairiausių gėlių. Šis geras noras turi būti pagrįstas gėlių meile. Kas mėgsta ir myli gėles, tas turi pažinti gėlių pasaulį, įsigilinti į tą pasaulį. Tai galime pasiekti augindami įvairias gėles“.

Gatvinių kaimų sodybų darželiai buvo tarp gatvės ir seklyčios langų. Jeigu rėžyje buvo vietos, darželį užtvėrdavo iš kiemo pusės. Dzūkijos miškų kaimuose darželius aptvėrdavo gražesnių statinėlių (štakietėlių) ar pinta egliaiškų (tyno) tvorele. Suvalkiečiai darželius aptvėrdavo labai lygiai supintų statmenų lazdelių – pinučių ar statinių tvoromis. Moterys ant darželių tvoros stulpelių mėgo džiovinti pamautas puodynes, ąsočius, rečiau ir kibirus. Kartais darželiui papuošti merginos tarp tvoros statinėlių vidaus pusėje ant žemės pridėliodavo akmenukų, o lysvėlių kraštus apšmaigstydavo nulupto karklo lankeliais. Takelius, ypač prieš šventę, pabarstydavo smėliu (Vyšniauskaitė, 1999).

Tarpukaryje atsirado ir įvairesnių – tai širdelės, rombo, trikampio formos ar apvalios lysvėlės, apjuostos siaura lysvele, pusmėnuliuku. Kraštus dažniausiai tvirtino baltintais akmenukais, taip pat augalais, iš žilvyčių vytelių pynė pynes, dėjo velėną, tarplysčius išskusdavo, pabarstydavo smėliu arba skalda. Priešais trobą sodindavo keletą darželių, vidurinį dažniausiai apvalų, šoninius nebūtinai simetrinius (Vyšniauskaitė, 1964).

Svarbiausias tarpukario laikotarpio sodybos želdinimo bruožas yra tas, kad į gėlių darželio sąvoką įeina visos sodybos dekoratyvusis želdinimas, tiek sumedėjusiais augalais (dažniausiai krūmais), tiek gėlėmis (Vaidelienė, Vaidelys, 2001).

1.2. Gėlių darželiai

Gėlių darželis, paveldėtas iš tradicinės lietuvių liaudies kultūros, buvo vienas svarbiausių sodybos puošybos elementų. Darželis teikia sodybai jaukumo, sukuria savitą mikroklimatą, ypač vasarą, gėlėms sužydėjus (Butkevičius ir kt., 1985). Daugelyje literatūros šaltinių darželio sąvoka apibrėžiama panašiai. Pasak R. Misiaus (2005), gėlių darželis – dažniausiai aptverta tradicinių formų gėlių lysvėlių bei dekoratyvinių krūmų kompozicija, apipavidalinta etnografiškai. Jis pateikia ir apibrėžimą, kokius darželius būtų galima pavadinti etnografiniais: „Jeigu gėlių darželyje ar dekoratyviniame sode išlaikomos etnografinio regiono augalų sortimento, lysvėlių formų, mažosios architektūros medžiagų ir formų bei visų elementų kompozicinės tradicijos, jie vadinami etnografiniais“.

Iš senovės kiekvienos lietuvių sodybos dalis ir puošmena buvo gėlių darželis (Vyšniauskaitė 1999). Gėlių darželiai nuo seno puošė liaudies buitį (Juchnevičiūtė, 1983). Dažniausiai gėlių darželis buvo kiekvienoje sodyboje. Anot P. Višinskio (1964), daugelis kaimo žmonių neįsivaizdavo savo sodybos be darželio, tai buvo vienas iš pagrindinių sudedamųjų jos elementų. Žinoma, buvo ir išimčių, kur nebuvo darželių, nes kai kurie žmonės, dažniausiai tai buvo ūkininkai, nebuvo suinteresuoti puošti savo gyvenamąją aplinką, anot jų tai tik bereikalingas žemės švaistymas. Bet tai buvo tik reti atvejai. Kiti net nebepajėgdami rūpinosi turėti gėlių darželį. Darželis puošia namo išorę ir yra lyg neatskiriama jo dalis (Jurėnas, 1961).

Iš darželio spręsdavo apie namų šeimininkus sakydavo, kad pasižiūrėjus į sodybą, kiemą ir darželį, aišku, kokie šeimininkai, nereikia nė kaimynų klausti. Jis buvo visų namų garbė, nors jį globojo tik moterys. Ypač svarbus darželis buvo merginoms (Žumbakienė, 2008). Darželį prižiūrėdavo mama, kol dukterys paaugdavo. Kaip prižiūrėti darželį motinos savo dukteris mokė nuo vaikystės. Paaugusios jau žiūrėjo dukterys, dažniausiai vyresniosios. Šioms ištekęs, žiūrėjo mažosios. Dažnai ir mažosios mergaitės norėdavo savarankiškai tvarkytis darželyje, bet joms neleisdavo vyresniosios. Mažosios norėdavo lenktyniauti su vyresnėlėmis, pildavo visokių skystų trąšų, kad tik gėlės būtų gražesnės. Gėlių slapčiomis pasivogdavo viena iš kitos arba geruokiu prašydavo. Iš svetur atkeliavusi marta žiūrėjo darželį, jei jau nebebuvo netekėjusių vyro seserų.

Su žaliuojančiomis rūtomis, bijūnais, spalvingomis našlaitėmis, rožėmis ir kitais žiedais vasarą darželis teikia grožį namo išorinei aplinkai (Jurėnas, 1961). Jei darželio nebuvo, tai ten ir gyveno šeimininkai, neverti pagarbos (Žumbakienė, 1999). Pasak A. Vyšniauskaitės (1999), darželio tvarka charakterizavo žmonių, ypač vaikinų, akyse jos savininke, rodė jos skonį ir tvarkingumą, todėl merginos ypač rūpinosi ir, kaip įmanydamos, puoselėjo jį. Merginos tarpusavyje dalinosi gėlėmis, džiaugėsi jomis (Žumbakienė, 1999).

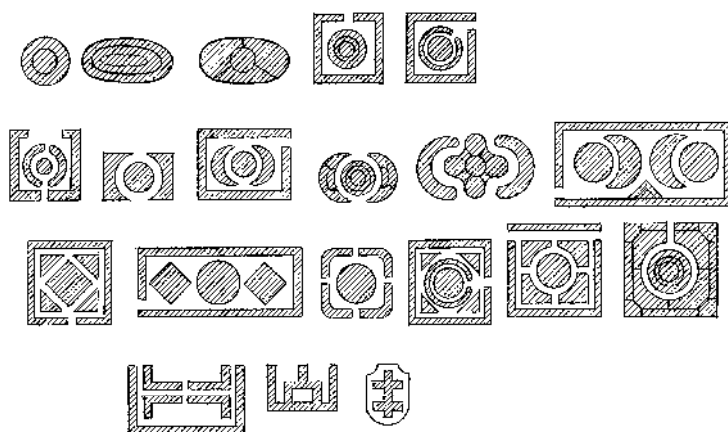
Anot G. Žumbakienės (2008), net ir sunkiu tremties metu gėlėmis norėta išreikšti pasididžiavimą Lietuva, jos žmonėmis. Žmonės ruošdamiesi kelionei į Sibirą susidėdavo būtinus reikmenis, tarp jų buvo ir gėlių sėklų. Nuvažiavę išsivarpydavo, kokį keturkampį kelmyno sklypą, ten pasodindavo bulvių ir kitokių daržovių, nepamiršdavo aplink tą laukelį kaip vainiką apsodinti savo atsivežtų ar vietinių gėlių, prikastų iš aplinkinių laukų. Taip žmonės norėjo parodyti, kad mėgsta ne tik materiją, bet ir grožį.

1.3. Darželio planas

XIX–XX amžių sandūroje darželio planas buvo neįmantrus: pagal tvorelę sukasdavo pailgas lysveles, viduryje – daugiausia keturkampes (1 pav.). Tik viena kita šeimininkė

sukasdavo darželyje keturkampių ir apvalių lysvelių. Pagal pamatą lysvelės dažniausiai nekasė, kad medinė siena nesupūtų laistant gėles. Tik kai kur pagal pamatą, senajame darželyje augdavo rožės. III–IV dešimtmetyje imta įmantriau planuoti darželius. Praėjus kažkuriam laikui šeimininkės lysvelių planą keisdavo (Gudžinskas, 2010).

Gėlių lysvelė – viena gėlių rūšimi apšodintas nedidelis įvairios formos žemės plotelis. Gėlių lysvelė, kaip ir gėlynas, gali būti savarankiškas elementas arba darželio sudėtinė dalis. (Misius, 2005; Žumbakienė, 1999). Lysvelės liaudiškai dar vadino geldomis, geldelėmis, ežiomis, eželėmis, lovelėmis. Geldomis buvo vadinamos apsėtos vienos rūšies gėlėmis stačiakampės lysvelės. Geldomis senieji žmonės dar laikė ketvirtainiškos, kampuotos, nebūtinai kvadrato formos lysveles. Mažą plotelį apsodintą gėlėmis vadino koburėliu. Įvairių gėlių prisėta lysvė buvo vadinama ežia. Atskirose lysvelėse gėlės augdavo įvairios arba vienos rūšies (Vaidelienė, Vaidelys, 2001).

1 pav. Gėlių lysvelių formos ir jų kompozicijos gėlių darželiuose (Misius, 2005)

Gėlių asortimento, lysvelių formų bei gėlių darželių kompozicijos kaitai didelės įtakos turėjo aplinkiniai dvarai bei klebonijos (Bulavienė ir kt., 2006).

Lysvelių kraštus tvirtino akmenėliais, velėna, augalais ir karklų vytelėmis. Dažniausias tvirtinimo būdas buvo akmenėliais, juos pavasarį baltino. Velėną vadino veja. Kraštus tvirtino rūtomis, baltosiomis lelijomis, dobilėliais, kad nereiktų rinkti tiek daug akmenėlių, nes darželiai būdavo gana dideli (Bulavienė ir kt., 2006).

Gėles darželiuose Žemaitijoje dažniausiai sodino tokia tvarka: pagal tvorą – aukštos, žieminės, viduryje – žemos, vasarinės. Jei prie pamato buvo sodinamos gėlės, tai tik žieminės rožės ar visai žemos, žieminės: konvalijos, lauko mirtos.

Nuo seno garsūs kiekvieną sodybą puošiantys gėlių darželiai, išsikėlus į vienkiemius, buvo rengiami didesni, nes čia buvo daugiau vietos nei kaime. Juos įrengdavo ne tik dekoratyviniuose soduose, bet ir prie namo, gerajame kieme bei nuo sodo pusės. Gėlių darželis gali būti savarankiškas sodybos elementas arba dekoratyvinio sodo struktūrinė dalis (Žumbakienė, 1999).

J. Strazdas (1930) nurodo keletą reikalavimų, kuriuos reikėtų atsiminti planuojant naują didesnę darželį, kuriame numatoma auginti ne vien tik gėles, bet ir stambesnius dekoratyvinius krūmus: „Pirmiausia neturėtų būti simetrijos medelių, krūmų, klombų bei takų išdėstyme. Paskui, takeliai turėtų būti ne tiesūs, bet kreivi, išvingiuoti; išimtį turi sudaryti tas takas, kuris eina nuo namo į gatvę. Kalbant apie kelių šimtų kvadratinių metrų darželio suplanavimą, žinoma, reikia pripažinti, kad vingiuoti takeliai jam visai nepritiks – tai bus tik nevykęs didesnių darželių mėgdžiojimas. Gėlių klombos ir lovelės turėtų būti arčiau gyvenamojo namo, bet jeigu darželis užtektingai didelis, tai, be to, ir kitose jo vietose“. Tai bendra pereinamojo sodybos želdinimo laikotarpio (nuo nedidelio gėlių darželio į bendrą sodybos želdinimo sistemą) kūrimo taisyklė. Čia išreiškiamos pirmosios mintys apie sodybos teritorijos suskirstymą, nurodant tikslią gėlyno vietą.

1.4. Darželių tvoros

Anot J. Petrulio ir Č. Ramono (1995), tvora yra sodybos rėmai, kurie išryškina jos formą. Kartu ji yra ir tam tikras statinys, kuris turi saugoti sodybą.

Lietuvio sodyba ir žemės nuo senų senovės būdavo aptveriamą tvoromis. Sodybose reikėjo aptverti ir gėlių darželius, ir daržus, kad vištos daržovių ar gėlių neiškapstytų. Žemaitijos kaimuose buvę galima pamatyti įvairiausių tvorų: pintinių, statinių, gulstinių – vien iš karčių, pagulstinių. Pastarosios, įžambiai tarp ažuolinių kuolų sudėtų skeltinių karčių tvoros, bene labiausiai Žemaitiją išskyrė iš kitų Lietuvos regionų. Visoje Lietuvoje buvo paplitusios pinučių, vytelių arba žiogrių tvoros. Tokio tipo tvoromis Žemaitijoje aptverdavo sodus ir gėlių darželius. Žemaitijoje pasitaikydavo ir iš lauko akmenų sukrautų akmenų sukrautų tvorų, vadintų uolomis, nors šiaip Lietuvoje akmeninės tvoros daugiausia naudotos kapinėms aptverti, bet jomis taip pat aptverdavo ir gėlių darželius (Vyšniauskaitė, 1999). Vytelėmis tvirtino dvejopai: smaigstė lankeliais ar išpindavo kaip tvorelę (Žumbakienė, 2008). Tokiu būdu galima aptverti ir rabates. Pasak D. Beverley ir B. Philips (2005), rabatės apipintos lanksčiomis, vandenyje išmirkytomis, karklo šakelėmis atrodo gražiai ir yra praktiška.

Darželį paprastai apverdavo dailiau negu visą sodybą – neaukštų statinėlių, žiogelių arba lazdyno pinučių tvorele. Senieji darželiai buvo skirstomi apskritomis arba keturkampėmis bei pailgomis lysvaitėmis. Darželio centras būdavo apskrita lysvelė, galbūt vaizduojanti visų gėrybių motinėlą saulę, o šonuose esančios, dažnai riestos lysvaitės, primenančios mėnulį (Vaidelienė, Vaidelys, 2001).

1.5. Darželio vieta

Dažniausiai darželį rengė prie gyvenamojo namo, ties seklyčios langais, gyvenamojo namo gale, prie gatvės (Vaidelienė, Vaidelys, 2001). Jį rengė kitoje vietoje tik tuo atveju, kai prie gyvenamojo namo negalėjo rengti, pavyzdžiui aplink namą augo didžiuliai klevai. Tokiu atveju darželis buvo nukeliamas toliau (Žumbakienė, 1999). Kartais darželis būdavo per visą trobos galą ar šoną (2–3 pav.) (Vaidelienė, Vaidelys, 2001).

2–3 pav. Darželis per visą gyvenamojo namo šoną

Mokslininkų tyrimai rodo, kad XIX a. pab. ir XX a. I–II dešimtmečiais darželiai rengti po gerosios trobos langais, kad jie nebuvo dideli. III–IV dešimtmetyje pradėjo rengti didesnius (per visą gyvenamojo namo šoną), įmantresnius darželius. Tokiems pakitimams įtakos turėjo atgauta Lietuvos nepriklausomybė. Atgavus laisvę ir žmonės pasijuto laisvesni, lyg ėmė plačiau žiūrėti, didesnius darželius daryti. Daugeliui kaimo žmonių pavyzdys buvo dvarų, klebonijų gėlynai. Turėjo įtakos darželių ir pasirodančios knygelės apie darželių tvarkymą. Šv. Kazimiero draugija anuomet spausdino lietuviškas knygas, jos dažniausiai būdavo moralinio turinio, bet buvo ir knygutė apie darželį, kurioje buvo parodyta, kaip padaryti įvairesnių formų klombas (Žumbakienė, 1999).

1.6. Darželio augalai

Remiantis literatūros šaltiniuose pateiktais duomenimis galima teigti, kad Lietuvos darželiuose auginamų augalų įvairovė nebuvo labai didelė. Tam įtakos galėjo turėti įvairūs veiksniai. Galima išvardinti keletą pagrindinių veiksnių, nulėmusių palyginti negausią darželiuose auginamų augalų įvairovę.

Z. Gudžinskas (2010) knygoje „Tradiciniai Lietuvos darželių augalai“ išskiria tris pagrindines priežastis dėl gana menkos auginamų augalų įvairovės darželiuose. Jis teigia, kad svarbiausiu veiksniu reikėtų laikyti aplinkos sąlygas. Daugiausia sodinti atsparūs, žiemą neiššąlantys augalai, kuriems nereikia ypatingos priežiūros. Anot A. Vyšniauskaitės (1999) ir G. Žumbakienės (1999) darželiuose daugiausia buvo auginamos žieminės gėlės, kurių nereikia nei sėti, nei žiemai iškasti, jos reikalauja mažiau priežiūros ir darbo.

Kita darželiuose auginamų augalų įvairovę lėmusi priežastis – galimybė jų įsigyti. Žinoma, kad iki XIX amžiaus pabaigos, o gal ir ilgiau, visų ar beveik visų kaimų darželiuose auginamų augalų daigų ar sėklų žmonės gaudavo iš dvarų, klebonijų ar vienuolynų. Jeigu darželyje jos gerai augdavo ir gražiai žydėdavo, šeiminkės sėklų ar daigų duodavo kaimynėms. Paprasti žmonės neturėjo galimybių gėlių parsigabenti iš tolesnių kraštų (Gudžinskas, 2010).

Dar vienas svarbus veiksnys, lėmęs darželiuose auginamų augalų įvairovę, ypač iki XIX amžiaus vidurio, buvo pačių augalų savybės. Dažniausiai auginti ne vien gražūs, bet ir kitaip naudingi augalai, kuriais galima gydytis, tinka maistui pagardinti ar pritaikomi buityje – audiniams dažyti, praustis, vabzdžiams naikinti. Labiausiai vertinti tie, kurie buvo ne tik puošnūs, bet ir vaistingi. Tik XIX amžiaus antrojoje pusėje ėmė plisti gražūs augalai, neturintys kitų naudingų savybių (Gudžinskas, 2010). Visi sodyboje augantys ar auginami augalai buvo reikalingi. Be reikalo nieko neskynė, nerovė, nekirto, nelaužė. Augalai buvo svarbi ir nepakeičiama gyvenimo sodyboje dalis (Vyšniauskaitė, 1999).

1.6.1. Darželio gėlės

Gėlės kaip papuošalą žmonės naudoja jau labai seniai. Dabar gėlės neatskiriama mūsų buities dalis. Beveik nebėra tokių vietų, kur jų nebūtų (Juchnevičiūtė, 1983). Darželio gėlės ne tik puošė sodybos aplinką, bet buvo naudojamos puokštėms, gėlės vasarą puošė gyvenamąsias patalpas, buvo naudojamos įvairiose apeigose ir vartojamos vaistams (Žumbakienė, 2008).

Darželiuose buvo auginami svetimžemiai, įvairiais keliais į Lietuvą patekę augalai. Daugiausiai tai buvo daugiametės gėlės bei gražiai žydintys ar gardžiai kvėpiantys krūmai.

Palangėse augo jazminai, alyvos. Patvoryje būdavo pasodintas diemedžio krūmas, putinas. Prie vartelių stulpo geltonus graižus keldavo plunksnalapė rudbekija. Pavasarį lysvelės pasidabindavo baltais narcizų žiedais, marguodavo įvairiaspalvės tulpės. Vėliau pražysdavo bijūnai – balti, rožiniai, tamsiai raudoni. Vasarą žydėdavo saulutės, flioksai, rezetos, medetkos, našlaitės, kvėpėdavo mėtos, melsvus žiedus išskleisdavo visada žalios žiemės ir daugelis kitų. Antroje vasaros pusėje sunkius graižus supo jurginai (Vyšniauskaitė, 1999).

Kad ir kaip būtų vertinamos ir mylimos kitos gėlės, daugelis autorių vieningai pripažįsta, kad pagrindinė lietuvių darželio gėlė buvo žalioji rūta (*Ruta graveolens*). Darželis be rūtų ne darželis (Butkevičius, 1964; Vyšniauskaitė, 1999; Žumbakienė, 1999). Dažnai ir darželis būdavo vadinamas rūtų darželiu. Šis augalas savaime auga Viduržemio jūros pakrantėse. Rūtos kaip augalas atliko gana daug funkcijų, buvo naudojamas įvairių apeigų metu. Jas kartu su kitais lauko augalais nešdavo pašventinti į bažnyčią per Žolinę. Per Žolinę švęstus augalus smilkydavo nuo perkūno. Moterys ir merginos sekmadieniais, eidamos į bažnyčią nešdavosi rūtų. Per vestuves merginos tekėdamos, plaukuose segėjo rūtų vainikėlį. Per laidotuves karstą gausiai puošdavo rūtomis. Rūtos tikrai buvo garbinamos ir vertinamos visoje Lietuvoje. Dėl vaistinių savybių jos pateko į vienuolynų vaistažolių daržus, iš kurių paplito po dvarus ir sodžius. Rūtai buvo suteikta didelė simbolinė reikšmė. Ji – ir jaunystės, ir nekaltumo simbolis. Daug liaudies dainų skirta rūtai. Ji apdainuojama kaip jaunos merginos įvairių gyvenimo įvykių dalyvė (Vyšniauskaitė, 1999).

Anot A. Vyšniauskaitės (1999) ir G. Žumbakienės (1999) darželiuose daugiausia buvo auginamos žieminės gėlės, kurių nereikia nei sėti, nei žiemai iškasti, jos reikalauja mažiau priežiūros ir darbo. Vis dėl to mėgtos ir vienmetės, kas pavasarį sėjamos ar sodinamos (Vyšniauskaitė, 1999). Kaimo žmonės gėles vadino savais vardais (Žumbakienė, 2008). Kai kurios pagrindinės daugiametės darželio gėlės: daugiametė saulutė (*Bellis perennis* L.) – saulutės, dobilėliai; puikusias bijūnas (*Paeonia lactiflora* Pall.) – pivenijos, pinavijos; šluotelinis flioksas (*Phlox paniculata* L.) – karkleliai, karkliukai, pliokeijos, pliuksai; dailusis auskarėlis (*Dicentra spectabilis* L.) – autskaras, granatos, pakabutis, puskiai; vaistinis skaistenis (*Tanacetum balsamita* L. (*Balsamita major* Desf., *Pyrethrum balsamita* (L.) Willd.)) – šalavija, moterėlės, moteriuškos; vaistinis bijūnas (*Paeonia officinalis* L.) – raudonas bijūnas, biliūnas; vaistinė gelsvė (*Levisticum officinale* W. D. J. Koch) – liubystra, liubystras; vaistinė juozažolė (*Hyssopus officinalis* L.) – juozapas; pievinė kraujažolė (*Achillea ptarmica* L.) – baltieji dobilėliai; mėlynoji kurpelė (*Aconitum napellus* L.) – bernardinai. Šią gėlę ne visi sodino, nes ji nuodinga. Garbiniuotoji mėta (*Mentha spicata* L. (*Mentha crispa* L.)) – mėtos, šalmėtrės; paprastoji pakalnutė (*Convallaria majalis* L.) – konvalijos; didysis pentinys (*Delphinium*

elatum L.) – vokytkos; pavasarinė raktažolė (*Primula veris* L.) – petreliai, Šv. Petro raktai; plunksnalapė rudbekija (*Rudbeckia laciniata* L.) – geltoni jurginai, žieminiai jurginai; paprastasis sinavadas (*Aquilegia vulgaris* L.) – cinavadas; vaistinis smidras (*Asparagus officinalis* L.) – šparas; mėlynžiedis vilkdalgis (*Iris x germanica* L.) – vilkdalgiai, irisai; mažoji žiemė (*Vinca minor* L.) – borvinkos, burvenkos, lauko mirtos ir daugelis kitų.

Dvimetės: šiurpinis gvazdikas (*Dianthus barbatus* L.) – krištolai, panų tunciai; aukštoji piliarožė (*Alcea rosea* L.) – žieminės rožės, rožės. Jas sodino prie pat sienos po langais (Vaidelienė, Vaidelys, 2001).

Vienmetės: dviragė leukonija (*Mathiola bicornis* Sibth. et Sm. DC.) nakvišos, leukojos; pilkoji leukonija (*Matthiola incana* (L.) W. T. Aiton) – pijolkos, leukonijos; trispalvė našlaitė (*Viola tricolor* L.) – našlelės, vaistinė medetka (*Calendula officinalis* L.) – nagatkos. Kaip kai kurie žmonės teigia, kad jas vadino turbūt dėl to, kad jų sėkla panaši į nagą. Ją sėjo daržuose ir darželiuose. Kvapų pelėžirnį (*Lathyrus odoratus* L.) – žemčiūgus sėjo dėl skanaus kvapo. Kininis ratilis (*Callistephus chinensis* (L.) Ness (*Aster chinensis* L.) – astros. Šią gėlę pradėjo sėti tik po Pirmojo pasaulinio karo, prieš tai gal ir buvo kur, bet ne visur. Kvapioji razeta (*Reseda odorata* L.) – razetos. Jas sėjo dėl jų kvapo, bet ne dėl išvaizdos. Darželinė rožūnė (*Lavatera trimestris* L.) – roželės; darželinis šlamūnas (*Xerochrysum bracteatum* (Vent.) Tzvelev (*Helichrysum bracteatum* Vent.) – šiaudinės; didysis serentis (*Tagetes erecta* L.) – aukšti gvazdikai; didysis žioveinis (*Antirrhinum majus* L.) – levonasrai; didžioji nasturtė (*Tropaeolum majus* L.) – nasturcijos.

Svogūninės: raudonoji lelija (*Lilium bulbiferum* L.) – Kalvarijos lelijos, Ciesoriaus karūnos. Žydi per Žemaičių Kalvarijos atlaidus. Jie prasideda liepos 2 d. ir tęsiasi 8 dienas. Tariamasis narcizas (*Narcissus pseudonarcissus* L.) – baltos lelijos, geltonos lelijos. Tariamieji narcizai atsirado jau vėliau, po Pirmojo pasaulinio karo. Baltoji snieguolė (*Galanthus nivalis* L.) – sniegenos; darželinė tulpė (*Tulipa gesneriana* L.) – palikonai.

Gumbasvogūninės: mišrusis kardelis (*Gladiolus x hybridus* Van Houtte) – mėčiai, Arono rykštės. Arono rykštėmis vadino pagal Šv. Raštą: Aronas turėjo rykštę, sprendė kažkokį klausimą, Arono rankoje rykštė pradėjo žydėti.

Šakniagumbinės: didžiagraižis jurginas (*Dahlia pinnata* Cav.) – jurginas.

Aukštesnės gėlės (piliarožės, flioksus, jurginus, pelėžirnius) sodindavo darželių pakraščiuose, prie trobos galų arba prie tvoros. Rūtas būtinai darželio viduryje. Nasturtės, saulutes, medetkas, našlaitės pakraščiuose. Nasturtę prisėdavo po langais arba patvoriuose (Bumblauskas ir kt., 2008). Apibendrinus literatūros šaltinių duomenis, sudarytas etnografinių augalų sąrašas (1 priedas).

1.6.2. Dekoratyviniai medžiai ir krūmai

D. Klimavičius, knygoje „Dekoratyvinė sodininkystė“ (2007) nurodo medžių ir krūmų sąvokų apibrėžimus: medžiai – tai augalai, kurie turi ryškų, vertikalų liemenį, labiau ar mažiau pakitusias šakas, ryškią viršūnę, paprastai auga aukšti ir ilgaamžiai; krūmais vadiname daugiamečius sumedėjusius augalus, kurie turi keletą stiebų, išaugusių iš šaknies kaklelio.

Vienas iš būdingiausių lietuvių sodybų bruožų yra gausus jų apželdinimas medžiais ir krūmais. Sodybos buvo apželdinamos praktiškumo ir puošnumo dėlei: yra gera apsauga nuo užpustymo, medžiai apsaugo pastatus nuo žaibo, medžiuose skęstančios sodybos sudaro jaukų ir malonų įspūdį (Žumbakienė, 1999). Anot Vyšniauskaitės (1999), sodyba be medžių ir krūmų, be sodų ne sodyba. Medžiai tai ir puošmena, ir apsauga nuo vėjų.

Darželiuose augdavo ne vien įvairios gėlės, bet ir vaistiniai, prieskoniniai augalai ir krūmai. Dauguma augalų buvo parsinešti iš gamtos. Sodybose augo dekoratyviniai krūmai, kurių kvapūs žiedai ar lapai, ar gražūs žiedai. Tuos krūmus, kurių nekvepia nei žiedai, nei lapai, kartais vadindavo bedruskais (Bomblauskas ir kt., 2008).

Kaip ir gėlės, taip ir krūmai turėjo savitus pavadinimus. Kai kurie net ne po vieną, po du tris ir daugiau. Darželiuose ar šalia jų sodino skaniai kvepiančius ir gražiai žydinčius krūmus: baltus ir mėlynus bezdžius (paprastosios alyvos – *Syringa vulgaris*) – sodino dėl gražių kvepiančių žiedų ir gražios lapijos. Augino baltais ir įvairių atspalvių violetiniais žiedais. Šie krūmai taip pat gera užuovėja. Diemedžius, dievomedžius, žalmedžius (diemedis – *Artemisia abrotanum*) sodino dėl kuklaus krūmelio lapelių kvapo, taip pat plačiai vartojo vaistams. Baltas ir rožinės erškėtrožės (erškėtis – *Rosa*), augino dėl kvapių, gražių žiedų, dažniausiai pilnavidurių, baltos ir rožinės spalvos. Jazminus (darželinis jazminas – *Philadelphus coronarius* L.) – dėl jų gražių gelsvai baltų žiedų ir dėl kvapnumo. Dar kai kuriose sodybose žmonės sodindavo žieminį vijoklį, ciciripas, kontripolius, vijokles, žieminį vijoklį, kvepiantį medelį (sausmedis – *Lonicera* L.). Šio vijoklinio sausmedžio patiko žiedų kvapas. Engeltiras, ingeltieras (rūdėtasis erškėtis – *Rosa rubiginosa* L.) – augino dėl skanaus lapų kvapo. Aromatas primena obuolių kvapą, ypač kvepia prieš lietų. Karkliukai, bedruskis, karkleliai, perliukai (baltuogė meškytė – *Symphoricarpus albus* (L.) S. F. Blake). Gulbinai, puteliai (paprastojo putino sodinis varietetas – *Viburnum opulus* var. *roseum* L.). Žiedai dideli, balti, pilnaviduriai. Baltasis bezdas, vaistinis bezdas (juoduogis šeimamedis – *Sambucus nigra* L.). Džiovintų žiedų arbatą gėrė nuo gripo, plaučių uždegimo (Žumbakienė, 1999; Bomblauskas ir kt., 2008).

Jazminai, alyvos, putinai augdavo, kuriame nors darželio kampe, erškėtrožių krūmas – darželio pakraštyje, arčiau trobos durų. Kiti dekoratyvieji žydintieji krūmai būdavo sodinami prie takų, arčiau klėties (Vaidelienė, Vaidelys, 2001).

1.7. Biologinės gėlių grupės

Gėlynai įrengiami iš vienmečių, dvimečių ir daugiamečių sukultūrintų arba laukinių augalų, kurie yra įspūdingi žiedais, žydėjimo trukme arba spalvingais, įdomios formos ir faktūros lapais (Kandrotas ir kt., 2007).

Pasak Jakovlevo-Mateckio (2003) įvairios augalų augimviečių klimato sąlygos, veikdamos augalus ilgos evoliucijos metu, suformavo biologines augalų grupes: vienmečiai, dvimečiai, daugiamečiai augalai.

D. Klimavičius (2007) be vienmečių, dvimečių ir daugiamečių gėlių dar išskiria daugiameses lauke nežiemojančias, svogūnines gėles ir rožes. D. Juchnevičiūtė (1983) pagal biologines gėlių savybes išskiria tik dvi grupes: vienmeses ir daugiameses.

Vienmetės gėlės. Gėlės, kurių vegetacija trunka vienerius metus. Pasėtos pavasarį jos tais pačiais metais subrandina sėklas (Klimavičius, 2007; Wolf, 2004; Vaidelys, 1996). Gėlės, geriausiai aklimatizavusios konkrečioje vietoje, lengvai ir sparčiai besidauginančios ir pasižyminčios išskirtinėmis savybėmis, vadinamos pagrindinėmis vienmetėmis gėlėmis (Vaidelys, Makūnas, Prakapaitė, 1995). Vienmetės yra pačios puošniausios, spalvingiausios ir ilgiausiai žydinčios gėlės (Jakovlevas-Mateckis, 2003). Dažnai Lietuvoje vienmečiais laikomi augalai, kurie iš tiesų yra daugiamečiai, bet šalies klimato sąlygomis žiemą jie paprasčiausiai neišgyvena. Kadangi augalus kasmet iš naujo pasėti yra paprasčiau, negu kiekvienos rūšies augalams sudaryti reikiamas žiemojimo sąlygas, daugybė daugiamečių augalų soduose auginami kaip vienmečiai (Wolf, 2004).

Vienmečių gėlių daigai lauke sodinami praėjus šalnomis. Ypač neatsparūs šalčiams serenčiai (*Tagetes* L.), begonijos (*Begonia* L.), šalavijai (*Salvia* L.), žydrūniai (*Ageratum* L.), atsparūs – žioveiniai (*Antirrhinum* L.), ratiliai (*Callistephus* Cass.), lobuliarijos (*Lobularia* Desv.) ir kt. Vienmečių gėlių rūšių nėra daug, bet jos gėlynuose vyrauja, nes yra spalvingos, ilgai žydi ir gali būti sodinamos ten, kur daugiametės gėlės dėl įvairių priežasčių neauga. Vienmetės gėlės ir ateityje užims svarbią vietą gėlių pasaulyje, todėl reikia plėsti jų rūšių ir veislių sudėtį, gerai žinoti auginimo technologijas bei pritaikymo galimybes (Vaidelys, Misiūnas, 2006).

Dvimetės gėlės. Pasak Vaidelio, Makūno ir Prakapaitės (1995) dvimetėmis vadinamos gėlės, žydinčios ir derančios antraisiais gyvenimo (vegetacijos) metais. Pirmaisiais vegetacijos

metais jos išaugina lapus, o antrais žydi ir subrandina sėklas. Dalis dvimečių gėlių gali pražysti ir pirmaisiais sėjos metais (našlaitės (*Viola* L.), saulutės (*Bellis* L.), kitos – tik antraisiais metais (tikrieji ir šiuurpiniai gvazdikai (*Dianthus caryophyllus* L., *Dianthus barbatus* L.) piliarožės (*Althaea* L.) ir kt.). Dvimečių gėlių grupę gali papildyti ir trumpai žydinčios daugiametės gėlės, kurios dekoratyviausios antraisiais gyvenimo metais t. y. goštautinės gaisrenos, dvispalvės rudbekijos ir kt. (Wolf, 2004; Vaidelys, 1996)

Daugiametės gėlės. Daugiametėmis gėlėmis vadinamos gėlės, gyvenančios daugiau kaip du vegetacijos sezonus (Vaidelienė, Vaidelys, 2001). Jos kilusios iš įvairių žemynų, todėl auga ir vystosi labai skirtingai. Visos daugiametės lauko gėlės turi žiemoti ir kiekvienais vegetacijos metais pereiti visa šiai rūšiai būdingą vystymosi ciklą. Jos dauginamos sėklomis ir vegetatyviniu būdais (dalijant kera), auginiais ir pan. Daugiamečių gėlių vegetacijos trukmė nevienoda. Pagal daugiamečių gėlių vegetacijos trukmę jos yra skirstomos į: trumpaamžes (3–4 m.), vidutinio amžiaus (5–6 m.), ilgaamžes (7 ir daugiau m.) (Jakovlevas-Mateckis, 2003; Vaidelys, 1996).

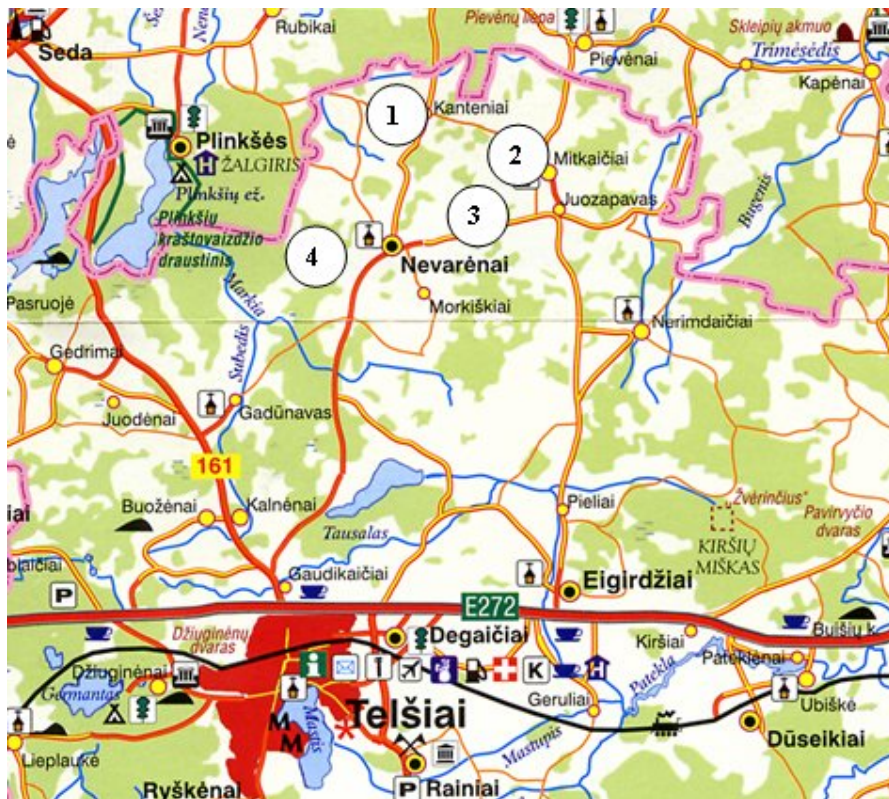
Anot Jakovlevo-Mateckio (2003), daugiamečių gėlių amžius nesutampa su dekoratyvumo periodu. Dekoratyvios būna trumpesnį laiką, todėl jas reikia periodiškai keisti. Pavasarį ir vasarą žydėjusios gėlės paprastai persodinamos rudenį, o rudenį žydėjusios – anksti pavasarį. Daugiametės gėlės yra nevienodai reiklios šviesai.

Svogūninės, gumbasvogūninės ir šakniastiebinės gėlės. Tai daugiametės gėlės, kurių pakitęs stiebas virtęs svogūnu, gumbasvogūniu arba šakniagumbiu (Vaidelys, 1996; Jakovlevas-Mateckis, 2003). J. Vaidelys ir D. Klimavičius (2007) svogūnines gėles apibūdina taip: „Svogūninės gėlės priskiriamos daugiamečių gėlių grupei, nes gyvena keletą ar net keliolika metų. Jų požeminiai stiebai virtę svogūnu.“ Svogūninės gėlės yra trumpos vegetacijos. Pusdykumėse, iš kur kilęs daugelis šių gėlių, drėgmės užtenka tik pavasarį, todėl jos ten pražysta pavasarį po trumpos vegetacijos, sukaupusios svogūnuose maisto medžiagų ir vandens, o vasaros viduryje nunyksta. Gumbasvogūnių gėlių grupei priskiriami kardeliai (*Gladiolus* L.), krokai (*Crocus* L.), vėlyviai (*Colchicum* L.). Šakniagumbinių gėlių grupei priskiriami jurginai (*Dahlia* Thorsrud et Reisaeter.), bijūnai (*Paeonia* Andrews.), gumbinės begonijos (*Begonia* ×*tuberhybrida* Voss.) ir kt. Jų šaknys sustorėjusios, sultingos, virtusios šakniagumbiais (Jakovlevas-Mateckis, 2003).

2. DARBO OBJEKTAS IR METODAI

2.1. Tyrimų objektas ir vietos

Tyrimo objektu buvo pasirinkta 20 sodybų iš keturių kaimų, t.y. Kantenių (1), Mitkaičių (2), Liepkalnio (3) ir Skaudučių (4) kaimuose (4 pav.). Iš Skaudučių k. buvo tirtos 5 sodybos, iš Liepkalnio k. – 1, iš Kantenių k. – 2, iš Mitkaičių k. – 12. Visi šie 4 kaimai priklauso Nevarėnų seniūnijai. Nevarėnai – miestelis esantis Telšių rajone, prie kelio Telšiai–Mažeikiai. Nevarėnų miestelis yra nutolęs vos 12 km nuo Žemaitijos sostinės – Telšių. Seniūnijos centras, yra medinė Nukryžiuotojo Jėzaus bažnyčia su varpine, veikia Nevarėnų vidurinė mokykla, paštas, prateka Burbesio upė. Be keturių minėtų kaimų seniūnijai priklauso dar 14 kaimų. Ši seniūnija ribojasi su Gadūnavo, Degaičių, Tryškių seniūnijomis, Mažeikių ir Akmenės rajonais. Seniūnijos plotas 131 km² (Gužauskis, Gužauskienė, 2006).

4 pav. Tyrimo vietos: 1 – Kanteniai, 2 – Mitkaičiai, 3 – Liepkalnis, 4 – Skaudučiai

Tiriamieji kaimai nepasižymi nei dideliu plotu, nei gyventojų skaičiumi juose. Mitkaičiuose gyvena – 283, Kanteniuose – 127, Liepkalnyje – 18, Skaudučiuose – 34 gyventojai (2006 m. statistiniai duomenys). Tačiau jie yra gražiose kalvotose vietovėse, apsupti gamtos.

2.2. Tyrimų metodika

Pasiruošimas tyrimams prasidėjo 2008 m., kai buvo pradėta rinkti ir analizuoti literatūra, pasirinkta tema. Buvo surinkta medžiaga apie gėlių darželių ištakas ir tvarkymo raidą, sudėtinius jų elementus ir t.t. Naudojantis literatūros šaltiniais, apibendrinus skirtingų autorių pateiktus duomenis buvo sudarytas Lietuvos darželių etnografinių gėlių sąrašas (1 priedas). Jis yra reikalingas norint nustatyti, ar darželiuose vis dar auga etnografiškai ir geografiškai optimalaus asortimento gėlės. 2008 m. be to, kad buvo renkama literatūra, taip pat buvo pradėta fotografuoti darželius. Darbas buvo tęsiamas ir sekančiais metais. Žemaitijos darželiai tiek 2008 m., tiek 2009 m. buvo fotografuojami liepos–rugpjūčio mėnesiais, nes šiuo laikotarpiu žydi dauguma vienmečių, dvimečių ir daugiamečių gėlių. Tyrimo objektais buvo pasirinkta 20 sodybų, esančių Telšių rajone ir priklausančių Nevarėnų seniūnijai. Jų pasirinkimas buvo atsitiktinis.

2.2.1. Augalų rūšių įvairovė

Išanalizavus darželių augalų rūšių sudėtį, sudarytas visų augalų rūšių esančių juose sąrašas. Jis reikalingas tam, kad būtų galima palyginti dabar auginamas augalų rūšis su ankščiau minėtu Lietuvos etnografinių augalų rūšių sąrašu. Juos palyginus bus aišku, ar darželiuose vis dar auginamos etnografinės gėlės.

Ištyrus augalų rūšių įvairovę Žemaitijos darželiuose sudaroma lentelė su augalų rūšių šeimomis. Iš sudaryto augalų rūšių sąrašo bus aiškinamasi, kokios biologinės augalų grupės pagal gyvenimo formas (fanerofitai, chamefotai, hemikriptofitai, kriptofitai, terofitai) yra labiausiai paplitusios. Augalus veikia visas ekologinių veiksnių kompleksas. Augalai skiriasi išoriniais požymiais, kurie atsirado jų istorinės raidos laikotarpyje ir atspindi tam tikrų aplinkos sąlygų visumos poveikį. Tokios augalų formos, kurių yra savita išvaizda, susijusi su tam tikromis augavietėmis, vadinamos gyvenimo formomis. Paprastai augalai grupuojami į gyvenimo formas, atsižvelgiant į prisitaikymą apsaugoti atsinaujinimo ūglius ir pumpurus nepalankiu metu: fanerofitai (dar smulkiau skirstomi į megafanerofitus, mezofanerofitus, mikrofanerofitus, nanofanerofitus), chamefitai, hemikriptofitai, kriptofitai (skirstomi dar smulkiau į geofitus, helofitus, hidrofitus), terofitai (Dagys, 1980).

Suskaičiavus kiek kiekvienoje tirtoje sodyboje buvo aptikta etnografinių augalų rūšių yra tikslinga nustatyti, kiek procentų kiekvienos sodybos darželiuose užima etnografinių augalų rūšys. Tai atliekama pasinaudojant matematine proporcija su vienu nežinomuju, pavyzdžiui,

vienos sodybos visos darželyje augančios augalų rūšys buvo prilygintos 100 %, etnografinės augalų rūšys – x %. Taip surandamas nežinomas (x).

Susisteminti duomenys surašomi į *Microsoft Office Excel* programą ir sudaroma diagrama.

2.2.2. Darželių tyrimo metodinis aprašas

Atlikus mokslinės literatūros analizę sudarytas darželių tyrimo metodinis aprašas. Pagal jame sudarytus bruožus, apibūdinančius pagrindines tradicines darželių savybes vertinamas kiekvienas darželis. Jis sudarytas, tam kad būtų galima, kuo išsamiau ir tiksliau palyginti kaip pasikeitė darželių struktūra, augalų rūšių įvairovė, surasti panašumus ir skirtumus.

Pirmiausia nustatomas, koks yra gėlyno tipas.

- Rabatė – ilga siaura lysvė, apsodinta dekoratyviniais augalais, paprastai pagal sienas, takelius, taisyklingos geometrinės formos (apvalios, stačiakampio, kvadrato arba jų derinių) gėlynas. Čia sodinamos vienos arba kelių rūšių gėlės, dažniausiai vienmetės, žydinčios vienu metu arba auginančios dekoratyvius lapus. Ji gali būti bet kokio ilgio, nuo 0,3 m iki 1,5 m pločio. Kompozicija panaši į klombų, skirtumas toks, kad rabatė komponuojama išilginėje ašyje, kurią galima pabrėžti išilginėmis linijomis arba suskaidyti, panaudojus skersinį ritmą (Juchnevičiūtė, 1983).

- Klomba – įvairiaformė lysvė, apsodinta vienos arba kelių rūšių gėlėmis. Jos apsodinamos ilgai žydinčiomis arba dekoratyviniais lapais gėlėmis. Jų yra įvairių: apvalių, kvadratinų, ovalių, stačiakampių, plokščių ir iškilių (Skeivienė, 1978; Petrulis, 1978)

- Lysvelė – viena gėlių rūšimi apsodintas nedidelis įvairios formos žemės plotelis. Gėlių lysvelė, kaip ir gėlynas, gali būti savarankiškas elementas arba darželio sudėtinė dalis (Misius, 2005; Žumbakienė, 1999).

- Laisvos formos gėlynas – tokio gėlyno forma yra abstrakti.

Nustačius gėlyno tipą nagrinėjama gėlyno forma. Ji gali būti:

- Stačiakampis – lygiagretainis, kurio įstrižainės ir priešingos kraštinės yra lygios.
- Rombas – lygiagretainis, kurio visos kraštinės yra lygios.
- Trikampis – daugiakampis, turintis tris viršūnes ir tris jas jungiančias kraštines.
- Skritulys – aibė visų plokštumos taškų, kurių atstumas iki vieno tos plokštumos taško (vadinamo skritulio centru) yra ne didesnis už tą patį teigiamą skaičių.
- Pasmėnulis – tai daugiau ar mažiau išgaubta mėnulio fazės forma.

- Širdelė – forma primenanti žmogaus, gyvybiškai svarbaus organo - širdies formą.
- Netaisyklinga – tokia forma yra abstrakti, sunkiai apibūdinama.
- Kita – bet kuri kita neišvardinta forma.

Išsiaiškinus gėlyno tipą ir formą, nurodoma darželio įrengimo vieta. Jo įrengimas, remiantis literatūros šaltiniais, dažniausiai nurodomas namo atžvilgiu. Darželis gali būti įrengtas:

- Prie gyvenamojo namo šono – darželis gali būti per visą gyvenamojo namo šoną, arba tik pagal dalį šono.
- Gyvenamojo namo gale – darželis įrengiamas namo gale, dažniausiai būna tokio pat pločio, kaip pats namas.
- Prie gatvės (kelio) – darželis įrengiamas tarp namo ir gatvės (kelio), reprezentacinėje zonoje.
- Vidinėje kiemo pusėje – darželis įrengiamas gyvenamojoje zonoje, atokiau nuo namo.
- Kitur – kitos nepaminėtos darželio įrengimo vietos.

Norint kuo tiksliau išanalizuoti darželį, būtina nustatyti gėlyno planą. Jis gali būti:

- Laisvas – augalų išdėstymo būdas neapgalvotas, augalai pasodinti padrikai.
- Simetriškas – augalai išdėstyti simetriškai, gėlynas turi simetrijos ašį ir centrą. Simetrija gali būti tiesės atžvilgiu, taško ar objekto atžvilgiu.
- Augalai išdėstyti atsižvelgiant į jų aukštį – augalai pasodinti taip, kad vieni kitiems neužstotų saulės šviesos.

Gėlynų kraštai buvo tvirtinami įvairiais būdais:

- Akmenimis – jais sutvirtinamas gėlyno kraštas, kartais juos pavasarį nubaltina kalkių mišiniu.
- Veja – kraštai sutvirtinami gėlyno pakraščiuose užsėjus veją.
- Augalais – kraštai tvirtinami įvairiais žemesniais augalais, daugiametėmis saulutėmis (*Bellis perennis* L.), žaliosiomis rūtomis (*Ruta graveolens* L.) ir kt.
- Karklų vytelėmis – su tokiomis vytelėmis tvirtinti galima dvejopai: susmaigstyti lankeliais ar išpinti kaip tvorelę.
- Kita – neišvardinti tvirtinimo būdai, pvz.: statybinėmis medžiagomis (plytomis).

Nustatomas gėlių rūšių įvairovė. Ji gali būti dvejopa:

- Vienarūšė – gėlyną sudaro vienos rūšies vienmetės ar daugiametės gėlės.
- Įvairiarūšė – gėlyną sudaro skirtingų rūšių gėlės ar jų grupės.

Sudaroma augalų rūšių įvairovės lentelė.

Nustačius augalų rūšių įvairovę, išsiaiškinus jų išdėstymą ir kt., atliekamas vizualinis augalų būklės įvertinimas. Jis atliekamas vizualiai įvertinant išorinę augalo išvaizdą:

- Gera – augalai auga gerai, žydi, tačiau yra nerūpestingos priežiūros ar nepalankių aplinkos veiksnių įtakos požymių (apdžiuvusių lapų, nužydėjusių ir neišpjaustytų žiedų ir kt.).
- Skirtingos išvaizdos – kai šalia vešliai augančių augalų yra skurstančių, ligotų, neprižiūrėtų augalų. Tai dažnai pastebima daugiamečių gėlių gėlynuose, kuriuose susodinama skirtingo ilgaamžiškumo augalai.
- Bloga – augalai skursta, mažiau žydi, persenę, neišgenėti ir kt.

Išanalizavus 20 sodybų darželių, pagal visus kriterijus, jų duomenys užrašomi, susumuojami. Pagal gautus duomenis nustatomas dažniausiai pasitaikantis gėlyno tipas, gėlyno forma, įrengimo vieta, gėlyno planas, gėlynų kraštų tvirtinimas, gėlių rūšių įvairovė, vizualiai įvertinama augalų būklė.

2.2.3. Rūšių imties panašumo nustatymo metodika

Visi tiriami darželiai yra tame pačiame etniniame regione - Žemaitijoje, bet net ir tame pačiame regione egzistuoja želdinimo tradicijų skirtumų, tad ir augalų rūšių sudėtis juose skiriasi. Tą įtakoja įvairūs aplinkos veiksniai: gamtiniai, ekonominiai, politiniai, socialiniai ir kt. Įvairiuose šalies regionuose formuojasi savita augalų rūšių sudėtis. Anot J. Vaidelio (2004), gėlių įvairovė yra mobili, besikeičianti dėl daugelio aplinkos veiksnių.

Nustačius, kad dėl vienokių ar kitokių priežasčių darželių augalų įvairovė skiriasi, reikia išaiškinti jų tarpusavio panašumą.

Rūšių imties panašumą (ar skirtingumą) galima išreikšti jų panašumo koeficientu. Yra keletas formulų tokiam panašumui apskaičiuoti. Pagal plačiai vartojamą P. Žakaro (Jaccard) formulę dviejų imčių rūšių procentinis panašumas, vadinamas bendrumo koeficientu (BK). Jis yra išreiškiamas procentais $BK = \frac{c}{a + b - c} \times 100 (\%)$; čia a – tiriamojo objekto rūšių skaičius; b – kito tiriamojo objekto rūšių skaičius; c – bendrų abiem imtims (t.y. pasikartojančių viename ir kitame objekte) rūšių skaičius. Aišku, kad $a + b - c$ yra rūšių skaičius, aptiktas abiejuose tirtuose objektuose, jų rūšių visuma. Kuo didesnis yra Žakaro koeficientas, tuo didesnis tirtų teritorijų rūšių įvairovės panašumas. Šį bendrumo koeficientą, galima išreikšti ir kitaip, pavyzdžiui, $BK = \frac{2c}{a + b}$ (raidžių reikšmės tos pačios kaip ir pirmoje formulėje). Šios formulės viena nuo kitos

skiriasi tik tuo, kad pagal šią formulę BK išreiškiamas ne procentais, o dešimtainėmis dalimis (Natkevičaitė-Ivanauskienė, 1983).

Pasinaudojus pirmąja formule yra skaičiuojamas visų dvidešimties darželių augalų rūšių tarpusavio panašumas. Skaičiavimas pradedamas nuo to, kad surašomas vieno darželio augalų rūšių skaičius, po to kito, lyginamojo darželio augalų rūšių skaičius ir galiausiai suskaičiuojamos tos augalų rūšys, kurios yra bendros abiem darželiams. Skaičiai įrašomi į formulę ir apskaičiuojamas jų tarpusavio panašumo procentas, t.y. bendrumo koeficientas (BK). Pirmas darželis lyginamas su antru, trečiu, ketvirtu, penktu ir t.t. kol visi darželiai tarpusavyje yra palyginami. Gauti duomenys surašomi į lentelę. Pagal gautus duomenis nustatomas didžiausias ir mažiausias panašumo koeficientas.

3. REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ

3.1. Darželių augalų rūšių įvairovė

Išanalizavus mokslinę literatūrą buvo sudarytas Lietuvos etnografinių augalų rūšių sąrašas (1 priedas). Jis buvo sudarytas tam, kad būtų galima palyginti šiuo metu darželiuose auginamas augalų rūšis su ankščiau augintomis. Išanalizavus visų dvidešimt sodybų darželius buvo sudarytas šiuo metu juose auginamų augalų sąrašas (2 priedas). Jis buvo palygintas su Lietuvos etnografinių augalų rūšių sąrašu. Palyginus šiuos du sąrašus buvo sudaryta lentelė (1 lentelė), kurioje surašytos tradicinės etnografinių augalų rūšys, kurios tebeauginamos darželiuose iki šių dienų. Gėlių rūšių dažnumas darželiuose buvo suskaičiuotas ir susumuotas.

1 lentelė

Augalų rūšių įvairovė tirtuose darželiuose

Eil. Nr.	Lietuviškas pavadinimas	Lotyniškas pavadinimas
1	2	3
1.	Aukštoji piliarožė	<i>Alcea rosea</i> L.
2.	Didysis žioveinis	<i>Antirrhinum majus</i> L.
3.	Paprastasis diamedis	<i>Artemisia abrotanum</i> L.
4.	Daugiametė saulutė	<i>Bellis perennis</i> L.
5.	Vaistinė medetka	<i>Calendula officinalis</i> L.
6.	Kininis ratilis	<i>Callistephus chinensis</i> (L.) Nees.
7.	Paprastoji pakalnutė	<i>Convallaria majalis</i> L.
8.	Paprastoji kosmėja	<i>Cosmos bipinnatus</i> Cav.
9.	Didysis pentinius	<i>Delphinium elatum</i> L.
10.	Šiurpinis gvazdikas	<i>Dianthus barbatus</i> L.
11.	Rusvoji vienadienė	<i>Hemerocallis fulva</i> L.
12.	Didžiagraižė baltagalvė	<i>Leucanthemum maximum</i> DC.
13.	Darželinis šlamūnas	<i>Xerochrysum bracteatum</i> (Vent.) Tzvelev.
14.	Puikysis bijūnas	<i>Paeonia lactiflora</i> Pall.
15.	Vaistinis bijūnas	<i>Paeonia officinalis</i> L.
16.	Šluotelinis flioksas	<i>Phlox paniculata</i> L.
17.	Žalioji rūta	<i>Ruta graveolens</i> L.

1 lentelė (tęsinys)

1	2	3
18.	Kanadinė rykštenė	<i>Solidago canadensis</i> L.
19.	Didžioji nasturtė	<i>Tropaeolum majus</i> L.
20.	Mažoji žiemenė	<i>Vicia minor</i> L.
21.	Laiškinis česnakas	<i>Allium schoenoprasum</i> L.
22.	Paprastoji dumplūnė	<i>Physalis alkekengi</i> L.
23.	Didžiagraižis jurginas	<i>Dahlia pinnata</i> Cav.
24.	Mišrusis kardelis	<i>Gladiolus</i> × <i>hybridus</i> Van Houtte
25.	Raudonoji lelija	<i>Lilium bulbiferum</i> L.
26.	Darželinė našlaitė	<i>Viola</i> × <i>wittrockiana</i> Gams
27.	Trispalvė našlaitė	<i>Viola tricolor</i> L.
28.	Plunksnalapė rudbekija	<i>Rudbeckia laciniata</i> L.
29.	Gvazdikinis serentis	<i>Tagetes patula</i> L.

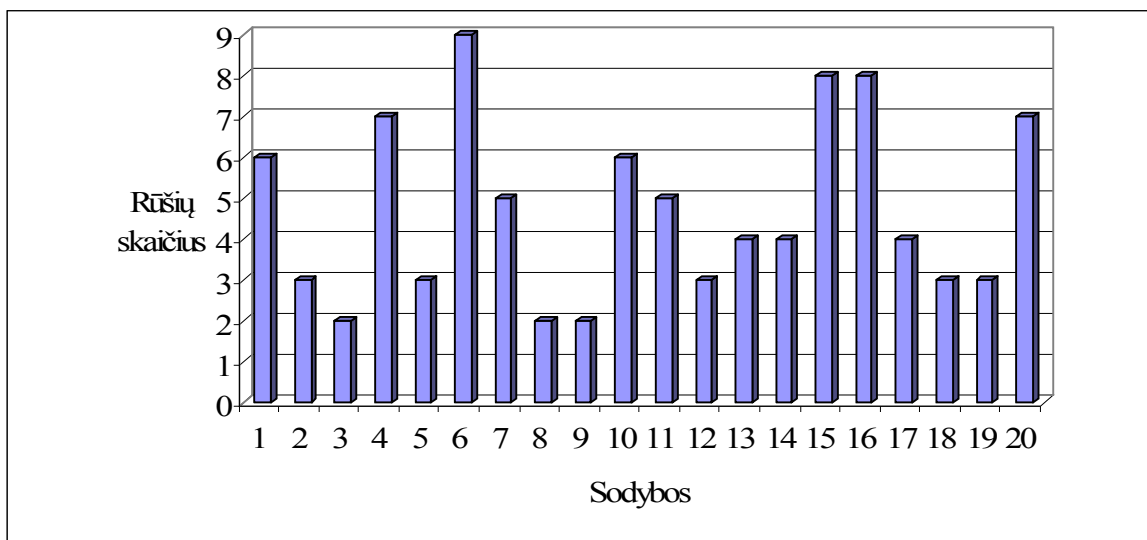
Dažniausia etnografinė gėlių rūšimi buvo nustatytas gvazdikinis serentis (*Tagetes patula* L.). Jis aptiktas trylikoje sodybų, t.y. daugiau nei pusėje visų tirtų sodybų. Dar viena gana dažnai aptikta etnografinė augalų rūšis – didžiagraižis jurginas (*Dahlia pinnata* Cav. (*Georgina variabilis* Willd.)). Jis buvo dešimtyje sodybų. Raudonoji lelija (*Lilium bulbiferum* L.) ir puikūs bijūnas (*Paeonia lactiflora* Pall.) buvo rasti septyniose sodybose.

Šešiose tirtose sodybose buvo aptikta didžioji nasturtė (*Tropaeolum majus* L.). Kiek rečiau aptiktos gėlių rūšys buvo didysis žioveinis (*Antirrhinum majus* L.), kininis ratilis (*Callistephus chinensis* (L.) Nees. (*Aster chinensis* L.) ir mišrusis kardelis (*Gladiolus* × *hybridus* Van Houtte). Šios augalų rūšys buvo rastos penkių sodybų darželiuose. Žalioji rūta (*Ruta graveolens* L.) – pati svarbiausia darželio gėlė, kuriai būdavo skiriama garbingiausia vieta darželyje ir be kurios neapleidavo nei vienas darželis, aptikta tik dviejų sodybų darželiuose.

3.2. Etnografinių gėlių rūšių skaičius darželiuose

Atlikus literatūros analizę ir sudarius etnografinių augalų sąrašą, sodybų darželiuose buvo skaičiuojama, kiek iš viso kiekvienoje iš jų yra etnografinių augalų. Tai yra daroma norint palyginti, kiek santykinai darželiuose užima šiuolaikiniai ir tradiciniai. Iš to bus galima daryti

atitinkamas išvadas. Suskaičiavus, duomenys buvo surašyti į *Microsoft Excel* programą ir sudaryta stulpelinė diagrama, Y ašyje atidėtas rūšių skaičius, X ašyje – sodybos (1– 0) (5 pav.).

5 pav. Etnografinių augalų rūšių skaičius sodybų darželiuose

Iš paveikslo matosi, kad visose tirtose sodybose buvo aptikta etnografinių augalų, tik vienosose daugiau, kitose – mažiau. Etnografinių gėlių skaičius sodybose svyravo nuo dviejų iki devynių. Daugiausia etnografinių rūšių, t.y. 9, buvo nustatytos šeštojoje sodyboje. Mažiausiai, t.y. po 2 rūšis buvo aptiktos trijose sodybose – trečiojoje, aštuntojoje, devintojoje. Po 8 rūšis buvo nustatyta penkioliktoje ir šešioliktoje sodybose, po 7 rūšis – ketvirtoje ir dvidešimtoje sodybose, po 6 rūšis – pirmoje ir dešimtoje sodybose, po 5 rūšis – septintoje ir vienuoliktoje sodybose, po 4 rūšis – tryliktoje, keturioliktoje ir septynioliktoje sodybose, po 3 rūšis – antroje, penktoje, dvyliktoje, aštuonioliktoje ir devynioliktoje sodybose. Po 3 rūšis iš visų tirtų 20 sodybų buvo aptikta penkiose sodybose, t.y. ketvirtadalis.

3.3. Augalų rūšių pasiskirstymas pagal šeimas

Ištirus augalų rūšių įvairovę Žemaitijos darželiuose buvo sudaryta lentelė su augalų rūšių šeimomis ir nustatytas rūšių skaičius jose (2 lentelė). Suskaičiavus nustatyta, kad daugiausia augalų priklauso astrinių (*Asteraceae* Dumort.) šeimai. Šiai šeimai priklauso net 31 tirta augalų rūšis. Gvazdikinių (*Caryophyllaceae* Juss.) šeimai priklauso penkios augalų rūšys. Bastutinių (*Brassicaceae* Burnett), notrealinių (*Lamiaceae* Lindl.) šeimoms priklauso po keturias augalų rūšis. Vilkdalinių (*Iridaceae* Rchb.), burnotinių (*Amaranthaceae* Juss.), nakvišinių (*Onaraceae*

Juss.), uolaskėlinių (*Saxifragaceae* Juss.) šeimoms priklauso po tris augalų rūšis. Likusioms šeimoms priklauso po vieną ar dvi augalų rūšis.

2 lentelė

Darželiuose auginamų augalų pasiskirstymas pagal šeimas

Eil. Nr.	Lotyniškas pavadinimas	Lietuviškas pavadinimas	Rūšių skaičius šeimose
1	2	3	4
1.	<i>Alliaceae</i> J. Aardh	Česnakiniai	1
2.	<i>Amaranthaceae</i> Juss.	Burnotiniai	3
3.	<i>Apiaceae</i> Lindl.	Salieriniai	1
4.	<i>Apocynaceae</i> Juss.	Stepukiniai	1
5.	<i>Asteraceae</i> Dumort.	Astriniai	31
6.	<i>Balsaminaceae</i> A. Rich.	Spriginiai	1
7.	<i>Begoniaceae</i> C. Agardh	Begonijiniai	2
8.	<i>Boraginaceae</i> Juss.	Agurkliniai	1
9.	<i>Brassicaceae</i> Burnett	Bastutiniai	4
10.	<i>Campanulaceae</i> Juss.	Katilėliniai	1
11.	<i>Cannaceae</i> Juss.	Kaniniai	1
12.	<i>Caryophyllaceae</i> Juss.	Gvazdikiniai	5
13.	<i>Cyperaceae</i> Juss.	Viksvuoliniai	1
14.	<i>Convallariaceae</i> Horan.	Pakalnutiniai	2
15.	<i>Crassulaceae</i> DC.	Storlapiniai	2
16.	<i>Cupressaceae</i> Rich. ex Bartl	Kiparisiniai	2
17.	<i>Fabaceae</i> Lindl.	Pupiniai	1
18.	<i>Hemerocallidaceae</i> R. Br.	Viendieniniai	1
19.	<i>Hydrangeaceae</i> Dumort.	Hortenzijiniai	1
20.	<i>Hostaceae</i> B. Mathew	Melsviniai	2
21.	<i>Iridaceae</i> Rchb.	Vilkdalginiai	3
22.	<i>Lamiaceae</i> Lindl.	Notreliniai	4
23.	<i>Liliaceae</i> Juss.	Lelijiniai	2
24.	<i>Lobeliaceae</i> R. Br.	Lobelijiniai	1

2 lentelė (tęsinys)

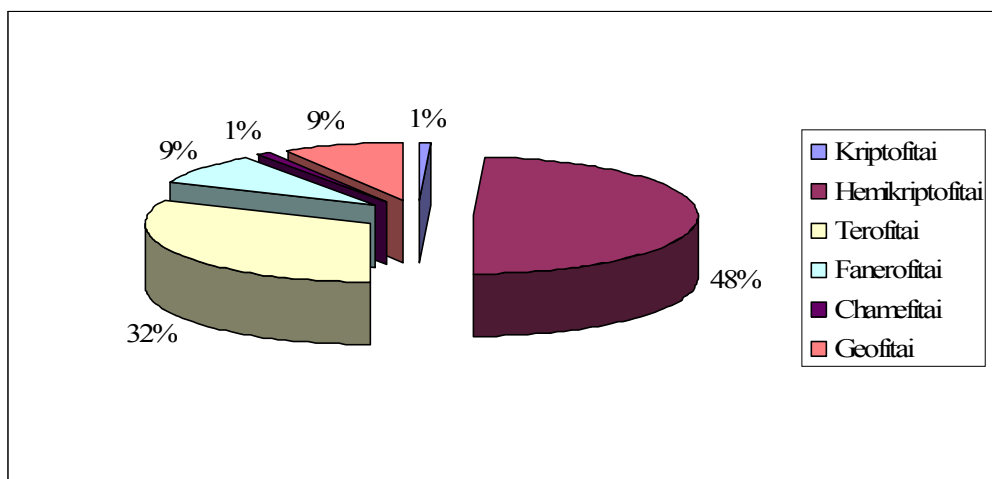
1	2	3	4
25.	<i>Malvaceae</i> Juss.	Dedešviniai	1
26.	<i>Onaraceae</i> Juss.	Nakvišiniai	3
27.	<i>Papaveraceae</i> Juss.	Aguoniniai	1
28.	<i>Pinaceae</i> Lindl.	Pušiniai	1
29.	<i>Poaceae</i> Bernhart	Migliniai	1
30.	<i>Poeonaceae</i> (R. Br.) Bernhart.	Bijūniniai	2
31.	<i>Polemoniaceae</i> Juss.	Palemoniniai	2
32.	<i>Primulaceae</i> Vent.	Raktažoliniai	1
33.	<i>Ranunculaceae</i> Juss.	Vėdryniniai	2
34.	<i>Rosaceae</i> Juss.	Erškėtiniai	2
35.	<i>Rutaceae</i> Juss.	Rūtiniai	1
36.	<i>Saxifragaceae</i> Juss.	Uolaskėliniai	3
37.	<i>Scrophulariaceae</i> Juss.	Bervidiniai	1
38.	<i>Solanaceae</i> Juss.	Bulviniai	2
39.	<i>Taxaceae</i> Gray	Kukmediniai	1
40.	<i>Typhaceae</i> Juss.	Švendriniai	1
41.	<i>Tropaeolaceae</i> Juss. ex DC.	Nasturtiniai	1
42.	<i>Verbenaceae</i> J. St.-Hil.	Verbeniniai	1
43.	<i>Violaceae</i> Batsch	Našlaitiniai	2
44.	<i>Vitaceae</i> Juss.	Vynmediniai	1
45.	<i>Woodsiaceae</i> (Diels) Herter	Vudsijiniai	1

Iš viso darželiuose buvo nustatyti 45 šeimų augalai. Augalų rūšys priskirtos vienai ar kitai šeimai remiantis K. K. Vilkonio (2008) atlasu „Lietuvos žaliasis rūbas“ ir Z. Gudžinsko (1999) knyga „Lietuvos induočiai augalai“.

3.4. Augalų gyvenimo formos

Iš sudaryto, sodybų darželiuose aptiktų, augalų rūšių sąrašo buvo aiškinamasi, kokios biologinės augalų grupės pagal gyvenimo formas (fanerofitai, chamefotai,

hemikriptofitai, kriptofitai, terofitai) buvo dažniausiai aptinkamos. Pagal gautus duomenis su Microsoft Excel programa sudaryta skritulinė diagrama (6 pav.).

6 pav. Augalų pasiskirstymas pagal gyvenimo formas

Iš diagramos matyti, kad beveik pusė, t.y. 48 % visų darželiuose augančių augalų sudaro hemikriptofitai (pusiau pasislėpę augalai, jų atsinaujinimo pumpurai būna prie pat žemės arba negiliai žemėje, žiemą juos saugo mirusios augalo dalys ir sniegas). Šiek tiek mažiau t. y. 32 % užima terofitai (vienmečiai augalai, kurie vegetacijos pabaigoje žūva, išlieka tik sėklos). Po 9 % užima fanerofitai (augalai, kurių atsinaujinimo pumpurai yra aukščiau kaip 25 cm nuo žemės paviršiaus) ir geofitai (sausumos augalai, kurių atsinaujinimo pumpurai ir organai vegetacijai nepalankų laiką būna žemėje). Chamefitai (augalai, kurių atsinaujinimo pumpurai yra ne aukščiau kaip 25 cm virš žemės paviršiaus) ir kriptofitai (daugiametės žolės, kurių atsinaujinimo pumpurai yra šakniastiebiuose, stiebagumbiuose arba svogūnuose) sudaro tik po 1 %.

Apibendrinant diagramos duomenis galima teigti, kad sodybų darželiuose vyrauja daugiamečiai augalai. Jie sudaro du trečdalius visų augalų. Tik trečdalį visų augalų sudaro vienmečiai augalai.

3.5. Darželių rūšių imties panašumas

Darželių rūšių imties panašumas buvo nustatytas pagal P. Žakaro (Jaccard) formulę. Į šią formulę buvo įstatomi atitinkami skaičiai ir taip gaunamas jų bendrumo koeficientas (BK). Gauti duomenys surašyti 3 lentelėje, kurioje bendrumo koeficientas išreiškiamas procentais. Palyginus visų dvidešimt sodybų gėlynus tarpusavyje didžiausias nustatytas bendrumo koeficientas buvo 37,9 %. Jis buvo gautas palyginus šeštos ir vienuoliktos sodybos darželius. Juose buvo 11 bendrų

augalų rūšių: puikioji gvaizdūnė (*Zinnia elegans* Jacq.), mišrusis kardelis (*Gladiolus* × *hybridus* Van Houtte), smulkusis serentis (*Tagetes tenuifolia* Cav.), gvazdikinis serentis (*Tagetes patula* L.), darželinė našlaitė (*Viola* × *wittrockiana* Gams), kininis ratilis (*Callistephus chinensis* (L.) Nees.), žydrasis gvazdikas (*Dianthus gratianopolitanus* Vill.), darželinė petunija (*Petunia* × *hybrida* hort. ex E. Vilm.), raudonoji lelija (*Lilium bulbiferum* L.), pikšvalapė žilė (*Senecio bicolor* (Willd.) Tod.), tikroji saulėgrąža (*Helianthus annuus* L.). Daugiau nei trisdešimties procentų bendrumo koeficientas buvo nustatytas palyginus pirmą darželį su antru – 35,7 %, antrą su dvyliktu 33,3 %.

Buvo nemažai tokių atvejų, kai palyginus sodybų gėlynus tarpusavyje nebuvo rasta jokių bendrų augalų, tai reiškia, kad jie augalų atžvilgiu tarpusavyje neturi jokio panašumo, tada ir bendrumo koeficientas pagal formulę gaunasi – 0 %, 21 kartą buvo gautas toks rezultatas.

Palyginus penktos sodybos gėlynus su visų kitų sodybų gėlynais 0 % bendrumo koeficientas buvo gautas, net septynis kartus. Galima teigti, kad šios sodybos gėlynai savo augalų rūšių įvairove buvo mažiausiai panašūs į kitų sodybų gėlynus.

3.6. Darželių struktūros bruožai

Atlikus mokslinės literatūros analizę buvo sudarytas darželių tyrimo metodinis aprašas. Pagal jame sudarytus bruožus, apibūdinančius pagrindines tradicines darželių savybes buvo vertinamas kiekvienos sodybos darželis. Iš viso buvo tirta 20 sodybų. Išanalizavus sodybas, nustatyta, kad kiekvienoje jų buvo po vieną arba du gėlynus, kurie skyrėsi savo įrengimo vieta, dydžiu, forma, augalų sudėtimi. Todėl norint kuo tiksliau ištirti kiekvienas sodybos gėlynas (jei jų buvo du) tirtas atskirai.

Pagal užpildytas metodinio aprašo anketas nustatyta, kad tirtose sodybose vyrauja du gėlyno tipai: rabatė ir laisvos formos gėlynas. Jie nustatyti po 15 kartų, klomba – 4 kartus, lysvelė – 2 kartus.

Rušių imties panašumas tirtuose darželiuose

Sodybos	Nr. 1	Nr. 2	Nr. 3	Nr. 4	Nr. 5	Nr. 6	Nr. 7	Nr. 8	Nr. 9	Nr. 10	Nr. 11	Nr. 12	Nr. 13	Nr. 14	Nr. 15	Nr. 16	Nr. 17	Nr. 18	Nr. 19	Nr. 20
Nr. 1	-																			
Nr. 2	35,7	-																		
Nr. 3	23,1	8,3	-																	
Nr. 4	3,1	7,1	3,8	-																
Nr. 5	6,7	0	0	8	-															
Nr. 6	19,2	16,7	4,2	7,7	4,2	-														
Nr. 7	9,6	11,1	6,3	6,3	0	6,7	-													
Nr. 8	22,2	18,8	7,2	6,5	0	3,3	21,1	-												
Nr. 9	9,1	10,5	5,9	6,1	0	13,8	13,6	0	-											
Nr. 10	16	8,3	9,5	17,6	0	15,2	7,1	3,6	14,8	-										
Nr. 11	10,3	7,4	4	4,9	0	37,9	13,8	3,2	13,3	18,8	-									
Nr. 12	26,6	33,3	8,3	7,1	0	16,7	0	5,6	23,5	18,2	7,4	-								
Nr. 13	15,5	18,8	6,7	6,5	6,7	6,9	4,5	10	9,1	11,5	10,3	18,8	-							
Nr. 14	11,5	30	9,5	11,1	4,5	22,6	20	7,4	14,8	12,5	18,2	8,3	7,4	-						
Nr. 15	11,5	13	4,5	8,1	0	18,8	0	3,6	6,9	12,5	8,3	8,3	16	12,5	-					
Nr. 16	9,4	3,2	3,6	9,5	7,4	14,7	2,9	4,2	12,1	13,5	9,8	10,3	0	7,7	5	-				
Nr. 17	4,2	4,8	11,8	16,1	5,6	9,7	8,3	0	8	28	6,1	10	8,7	6,7	10,3	11,8	-			
Nr. 18	4	0	5,3	8,8	5,3	2,9	8	0	27,3	6,5	2,9	4,5	8,3	0	6,5	14,7	16	-		
Nr. 19	13,3	16,7	22,2	3,7	10	4	5,9	30,8	0	4,3	0	7,7	13,3	9,1	9,1	0	5,3	5	-	
Nr. 20	11,1	17,4	9	24,2	4,3	14,7	10,7	7,1	18,5	19,4	8,1	8	25	15,6	15,6	7,5	17,9	17,2	0	-

Aiškinantis vyraujančią gėlyną formą nustatyta, kad dažniausiai pasitaikantis yra netaisyklingos formos gėlynas. Tokia gėlyną forma buvo nustatyta 17 kartų, stačiakampio formos gėlynas 12, skritulio 3, trikampio 2, kitos (kiaušiniškos formos) 2 kartus.

Vertinant darželius pagal įrengimo vietą nustatyta, kad dažniausiai jis įrengiamas vidinėje kiemo pusėje, tokia darželio vieta nustatyta 12 kartų, gana dažnai įrengiamas prie gyvenamojo namo šono – 11 kartų, prie gatvės (kelio) 10 kartų. Rečiausiai darželis įrengiamas gyvenamojo namo gale, tokia jo vieta nustatyta 4 kartus.

Analizuojant gėlynų planus nustatyta, kad dažniausiai augalai juose išdėstomi be jokio plano, t.y. laisvai. Toks augalų išdėstymo būdas, remiantis anketų duomenimis nustatytas 25 kartų, atsižvelgiant į jų aukštį 9 kartus, simetriškai 2 kartus.

Gėlynų kraštai tirtose sodybose dažniausiai tvirtinami aplink gėlyną tiesiog apsėjus veja, toks tvirtinimo būdas nustatytas 14 kartų, gana dažnai gėlynai tvirtinami, jų kraštus apdedant akmenimis, toks tvirtinimo būdas nustatytas 13 kartų. Taip pat, nustatyta, kad augalais ir karklų vytelėmis gėlynų kraštai netvirtinami visai, tačiau tvirtinami įvairiomis kitomis medžiagomis ir priemonėmis: vejais juosta, statybinėmis medžiagomis (plytomis), neaukštais mediniais kuoleliais ir kt. Toks tvirtinimo būdas nustatytas 9 kartus.

Tiriant gėlių rūšių sudėtį, nustatyta, kad gėlynams dažniausiai pasirenkamos įvairiarūšės gėlės 34 kartai, ir retai vienaarūšės – 2 kartai. Vienarūšėmis gėlėmis apsodinamos lysvelės.

Vizualiai įvertinus augalų būklę nustatyta, kad visose sodybose augalų būklė yra gera. Augalai auga gerai, žydi, tačiau dėl priežiūros stokos ar nepalankių aplinkos veiksnių įtakos yra apdžiūvusių lapų, nužydėjusių žiedų ir t.t.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Išanalizavus visų 20 sodybų darželius, nustatyta kad juose iš viso yra 99 rūšys. Dar 5 augalų rūšys nenustatytos, jie apibūdinti iki genties rango. Kai kuriuos augalus buvo sunku atpažinti, nes jie neturėjo žiedų. Dalis jų jau buvo nužydėję, pavyzdžiui tokie augalai, kaip vilkdalgis (*Iris* L.) ar raktažolė (*Primula* L.), arba dar nepradėję žydėti – chrizantema (*Chrysanthemum* L.).

Analizuojant darželių rūšių įvairovę buvo nemažai tokių augalų rūšių, kurios randamos kas antrame tirtame darželyje, tokios kaip gvazdikinis serentis (*Tagetes patula* L.), didžiagraižis jurginas (*Dahlia pinnata* Cav.) ar darželinė petunija (*Petunia* × *hybrida* hort. ex E. Vilm.). Tai buvo 3 dažniausiai pasitaikančios augalų rūšys. Tačiau yra tokių augalų rūšių, kurios buvo aptiktos tik viename iš dvidešimties tirtų sodybų darželių, pavyzdžiui, paprastoji kosmėja (*Cosmos bipinnatus* Cav.), vaistinė medetka (*Calendula officinalis* L.), plunksnalapė rudbekija (*Rudbeckia laciniata* L.) ir kt.

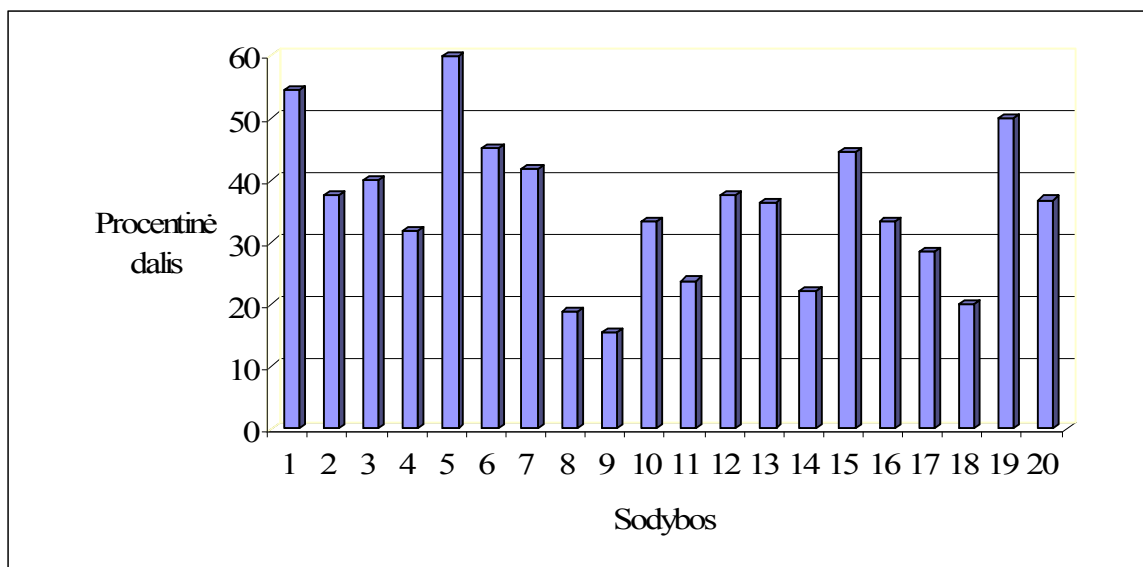
Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad iš visų dvidešimties sodybų, tik vienoje buvo aptikta žalioji rūta (*Ruta graveolens* L.), nes remiantis literatūros šaltinių duomenimis, ji buvo ne tik neatsiejama kiekvieno darželio puošmena, bet ir svarbiausias apeiginis augalas, nacionalinė gėlė. Kad darželiuose nyksta tokie etnografiniai augalai kaip rūta, skatina susimąstyti, jog jie praranda savo identitetą, o šie augalai savo vertę, prasmingumą.

Sunku pasakyti, kodėl tokios nereiklios gėlės, kaip plunksnalapė rudbekija (*Rudbeckia laciniata* L.), paprastoji kosmėja (*Cosmos bipinnatus* Cav.) ar vaistinė medetka (*Calendula officinalis* L.) taip retai auginamos, nors anksčiau, tai buvo dažni darželių augalai, dėl savo puošnumo, paprastos priežiūros ir vaistinių savybių. Gal būt dėl to, kad žmonės ieško vis kažko naujo, nematyto, todėl jas pamažu išstumia kitos naujai išrastos gražesnės rūšys ir veislės, nors kai kurios sunkiai prisitaiko prie mūsų aplinkos sąlygų. Taigi, aplinkos sąlygos, vaistinės savybės, paprasta priežiūra nebėra pagrindiniai veiksniai nulemiantys vienų ar kitų augalų pasirinkimą.

Palyginus sudarytą etnografinių augalų sąrašą su tirtų darželių augalų sąrašu galima teigti, kad etnografiniai augalai darželiuose sudaro tik trečdalį, likusi dalis tenka naujoms netradicinėms augalų rūšims. Iš 104 rūšių, aptiktų tirtuose darželiuose 29, sudaro etnografiniai augalai. Tačiau nors etnografiniai augalai sudaro tik trečdalį visų aptiktų augalų rūšių, bet kiekvienoje iš tirtų sodybų buvo aptikta mažiausiai bent po 2 ar 3 etnografinių augalų rūšis.

Suskaičiavus kiek kiekvienoje tirtoje sodyboje buvo aptikta etnografinių augalų rūšių yra tikslinga nustatyti, kiek procentų kiekvienos sodybos darželiuose užima etnografinių augalų rūšys (7 pav.).

Nustatyta, kad penktoje sodyboje etnografiniai augalai sudaro 60 %, nors šios sodybos gėlynai ir pasižymi ypač maža augalų įvairove, tik 5 rūšys, tačiau iš tų penkių rūšių net 3 yra priskiriamos etnografinių augalų grupei, todėl etnografiniai augalai ir sudaro daugiau nei pusę visų šios sodybos darželyje augančių augalų. Pirmoje ir devynioliktoje sodybose etnografinių augalai sudarė daugiau kaip 50 %, t. y. daugiau kaip pusę.

7 pav. Etnografinių augalų procentinė dalis tirtų sodybų darželiuose

Mažiausiai etnografinių augalų rasta devintoje sodyboje. Ten etnografiniai augalai sudarė vos 15,4 % visų darželyje augančių augalų. Aštuntoje sodyboje etnografiniai augalai tesudarė tik 18,9 %. Visų kitų sodybų darželiuose etnografiniai augalai sudarė daugiau kaip penktadalį, t. y. sudarė 20 % ir daugiau.

Remiantis gautos augalų gyvenimo formų diagramos duomenimis, galima teigti kad sodybų šeimininkai pirmenybę teikia daugiamečiams augalams, nes tik trečdali visų darželiuose augančių augalų sudaro terofitai, t. y. vienmečiai augalai. Visą kita dalis tenka hemikriptofitams, fanerofitams, chamefitams, geofitams ir kriptofitams. Tokie gauti duomenys, tik patvirtina literatūros apžvalgoje aptartą faktą, kad darželiuose didesnę dalį sudaro daugiametės gėlės, nes kiekvienais metais nereikia sukti galvos, kaip užpildyti visą darželio plotą, o tik užsodinti ar užsėti tą dalį, kurioje prieš tai augo vienmečiai augalai.

Palyginus visų 20 sodybų darželius tarpusavyje didžiausias panašumo koeficientas buvo 37,9 %. Tad galima teigti, kad net ir tame pačiame etniniame regione egzistuoja želdinimo tradicijų skirtumų, todėl ir augalų rūšių sudėtis juose skiriasi. Augalų sudėtį, gėlyno formą ir jo planą nulemia kiekvieno sodybos šeimininkų savitas želdinimo supratimas, pažiūros. Tam dar turi įtakos ir naujos želdinimo mados ir tendencijos, todėl darželio forma, augalų parinkimas ir išdėstymas gerokai skiriasi nuo literatūros apžvalgoje aptarto.

Dėl besikeičiančio visuomenės požiūrio į aplinkos tvarkymą keičiasi ir darželiai, tad tenka pripažinti, kad didžioji dalis tirtų Žemaitijos darželių jau nebeturi visų tų bruožų. Ir ta nykimo tendencija kasmet vis didėja.

Ištyrus sodybas, nustatyta, kad kiekvienoje iš jų buvo po vieną arba du gėlynus, kurie skyrėsi įrengimo vieta, dydžiu, forma, augalų sudėtimi. Po du gėlynas buvo nustatyta šešiolikoje sodybų, po vieną gėlyną turėjo 4 sodybos. Vyraujantys gėlyno tipai: rabatė ir laisvos formos gėlynas. Jis dažniausia būna netaisyklingos formos. Rabatės stačiakampio formos.

Gėlynas dažniausiai įrengiamas vidinėje kiemo pusėje, gana dažnai prie gyvenamojo namo prie gatvės (kelio), gyvenamojo namo gale labai retai. Augalai gėlynuose dažniausiai išdėstomi be jokio plano. Gėlynų kraštai tirtose sodybose dažniausiai tvirtinami aplink gėlyną tiesiog apsėjus veja, gana dažnai gėlynai tvirtinami, jų kraštus apdedant akmenimis. Augalais ir karklų vytelėmis gėlynų kraštai nebetvirtinami visai, nors anksčiau tai buvo vienas iš populiariausių lysvelių tvirtinimo būdų. Tačiau tvirtinami įvairiomis kitomis šiuolaikinėmis priemonėmis: vejos juosta, statybinėmis medžiagomis, neaukštais mediniais kuoleliais.

Aiškinantis gėlių rūšių sudėtį, nustatyta, kad gėlynams dažniausiai pasirenkamos įvairiarūšės gėlės. Vienarūšėmis gėlėmis apsodinamos tik lysvelės. Vizualiai įvertinus augalų būklę nustatyta, kad visose sodybose augalų būklė yra gera. Augalai auga gerai, žydi, tačiau dėl priežiūros stokos ar nepalankių aplinkos veiksnių įtakos yra apdžiuvusių lapų, nužydėjusių žiedų ir t.t. Tad galima teigti, kad augalais yra rūpinamasi.

Kadangi, tyrimo objektu buvo pasirinkta 20 sodybų, tad pagal gautus duomenis sunku būtų spręsti ar gauti rezultatai atspindi visų Žemaitijoje esančių darželių padėtį. Norint tiksliau ir išsamiau ištirti esamą Žemaitijos darželių padėtį tyrimui reikėtų pasirinkti daugiau kaimų, nes kuo daugiau pasirenkama tyrimo vietų, tuo tikslesni duomenys. Tyrimų tęstinumas yra prasmingas, nes kiekvienais metais darželiai vis nyksta, jų struktūra, planas, rūšių sudėtis negrįžtamai kinta. Tad norint palyginti, kaip laikui bėgant kinta darželių išvaizda būtų tikslinga tyrimus pratęsti.

IŠVADOS

1. Daugelio tirtų darželių negalima laikyti etnografiniais, nes juose nėra išlaikytos etnografinio regiono augalų įvairovės, lysvelių formų, bei visų elementų kompozicinės tradicijos.
2. Tirti Žemaitijos darželiai yra įgavę naujų, šiuolaikinių bruožų: pakitusi forma ir augalų rūšių sudėtis, lysvelių kraštų tvirtinimui pasirenkamos netradicinės medžiagos.
3. Išanalizavus visų 20 sodybų darželius, nustatyta, kad juose iš viso yra 104 rūšys. Iš jų 29 rūšys yra priskiriamos etnografiniams augalams. Etnografiniai augalai darželiuose sudaro apie trečdalį, likusi dalis tenka naujoms netradicinėms augalų rūšims.
4. Palyginus visų dvidešimties sodybų gėlynus tarpusavyje, nustatytas didžiausias bendrumo koeficientas buvo 37,9 %. Net ir tame pačiame etniniame regione egzistuoja želdinimo tradicijų skirtumų, todėl ir augalų rūšių sudėtis juose smarkiai skiriasi.
5. Dažniausiai darželiuose aptiktos gėlių rūšys yra gvazdikinis serentis (*Tagetes patula* L.), darželinė petunija (*Petunia × hybrida* hort. ex E. Vilm.) ir didžiagraižis jurginas (*Dahlia pinnata* Cav.). Žalioji rūta (*Ruta graveolens* L.) aptikta tik viename tirtame darželyje.

Jurgita Šakytė
Žemaitijos kaimų darželių tradiciniai ir šiuolaikiniai bruožai
SANTRAUKA

Žemaitijos kaimų tradiciniai darželiai yra nykstanti mūsų kultūros dalis, nes visuomenės požiūris į aplinkos tvarkymą keičiasi, tenka pripažinti, kad ir didžioji dalis Žemaitijos darželių jau nebeturi visų tų bruožų, būdingų ankstesniesiems darželiams, nes jie yra pertvarkomi, kuriami nauji. Darželiu vadinamas gėlėms auginti skirtas žemės sklypelis prie gyvenamojo namo ir jame esantis gėlynas.

Tikslas – nustatyti Žemaitijos darželių tradicinius ir šiuolaikinius bruožus. Šiam tikslui pasiekti iškelti tokie uždaviniai: ištirti gėlių rūšių įvairovę Žemaitijos darželiuose; nustatyti tradicinius ir šiuolaikinius darželių bruožus ir dažniausiai pasitaikančias augalų rūšis darželiuose.

Tyrimo objektu buvo pasirinkta 20 sodybų iš keturių kaimų, t.y. Kantenių (1), Mitkaičių (2), Liepkalnio (3) ir Skaudučių (4), priklausančių Nevarėnų seniūnijai, esančiai Telšių rajone. Tyrimai buvo vykdomi 2008 m. ir 2009 m. atsitiktinai pasirinkus minėtuose kaimuose sodybų darželius ir juos fotografuojant ir tiriant pagal parengtą metodiką.

Išanalizavus visų 20 sodybų darželius, nustatyta, kad juose iš viso yra 99 rūšys ir 5 gentys. Buvo sudaryti etnografinių augalų ir darželiuose aptiktų rūšių sąrašai. Palyginus juos tarpusavyje galima teigti etnografiniai augalai darželiuose sudaro tik trečdalį, likusi dalis tenka naujoms netradicinėms augalų rūšims. Iš 99 rūšių, aptiktų tirtuose darželiuose 29 yra etnografiniai augalai. Tačiau nors etnografiniai augalai sudaro tik trečdalį visų aptiktų augalų rūšių, bet kiekvienoje iš tirtų sodybų buvo aptikta mažiausiai bent po 2 ar 3 etnografinių augalų rūšis.

Tyrimo metu buvo nustatyta, kad gvazdikinis serentis (*Tagetes patula*), didžiagraižis jurginas (*Dahlia pinnata*) ir darželinė petunija (*Petunia × hybrida*) yra trys dažniausiai pasitaikančios rūšys tirtuose darželiuose.

Ištyrus sodybas, nustatyta, kad kiekvienoje iš jų buvo po vieną arba du gėlynus, kurie skyrėsi savo įrengimo vieta, dydžiu, forma, augalų sudėtimi. Gėlynai dažniausiai įrengiami kiemo pusėje, gana dažnai prie gyvenamojo namo prie gatvės (kelio), gyvenamojo namo gale labai retai. Vyraujantys gėlyno tipai yra du: rabatė ir laisvos formos gėlynas.

Jurgita Šakytė
Traditional and Modern Features of Village Home Gardens in Žemaitija Region
SUMMARY

Etnographic flower gardens in Žemaitija region are a vanishing part of cultural heritage. Attitude of people towards homestead management is permanently changing and, therefore, majority of flower gardens lost their characteristic traditional features. Traditional flower gardens are replaced by modern ornamental flower gardens. Flower garden is a plot at the house allocated for ornamental plants.

The aim of the research was to evaluate traditional and modern features of Žemaitija flower gardens. Following tasks were formulated: 1) to investigate diversity of ornamental plants in home gardens of Žemaitija region; 2) to establish traditional and modern features of home flower gardens; 3) to reveal most frequently cultivated ornamental plants.

The research was performed in 20 homesteads from four villages: Kanteniai, Mitkaičiai, Liepkalnis and Skaudučiai. All these villages are situated in the environs of Nevarėnai (Telšiai district). Investigations were performed in 2008–2009. Farmsteads were selected randomly.

Investigation on ornamental plant diversity in flower gardens of 20 farmsteads revealed 99 species and 5 ornamental plants identified to the level of the genus. List of ethnographic plants was compiled. Comparison of recorded species and ethnographic species revealed that ethnographic plants comprise only thirds of all cultivated ornamental plants. In investigated flower gardens 29 ethnographic species were found. In all investigated flower gardens at least 2 or 3 ethnographic ornamental plants are being cultivated.

Investigation revealed that most frequently are cultivated such ethnographic plants, as *Tagetes patula*, *Dahlia pinnata* and *Petunia ×hybrida*. However, national flower of Lithuania – *Ruta graveolens* – was recorded in one flower garden only.

Investigation of flower gardens revealed that in each farmstead one or two flower plots were presented, which differ by size and diversity of ornamental plants. Flower beds are usually arranged in forecourt, most frequently in front of house at the street or road, rarely at a furthest point of the house. Dominant type of flower gardens is rabate or flower bed of free style.

LITERATŪRA

1. Beverley, D., Phillips, B. (2005). *Der Garten*. Cambridge: Parragon Books Ltd, 412 p.
2. Bulavienė, D., Januškevičius, L., Klimavičius, D., Margelienė, D., Misius, R., Prakapaitė, G., Vaidelienė, J., Vaidelys, J. (2006). Žalioji sodyba. Vilnius. p. 17–19.
3. Bomblauskas, J., Burinskaitė, I., Žumbakienė, G. (2008). Žemaitijos tradicinė kaimo architektūra. Vilnius p. 84–87.
4. Bružis, R., Navys, E. V., Liužinas, R., Paunksnytė, I., Turonis, K. (2008). Sodybų tvarkymo ypatumai: patarimai jauniesiems ūkininkams ir mokykloms. Vilnius: Vaga. p 7–48.
5. Butkevičius, I., (1964). Gyvenvietės ir sodybos: Lietuvių etnografijos bruožai. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, p. 170–285.
6. Butkevičius, I. (1971). Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla. 216 p.
7. Butkevičius, I., Kulikauskienė, V., Miliuvienė, M., Vyšniauskaitė, A. (1985). Šiuolaikinis Žemaitijos kaimas. Vilnius: Mokslas, p. 29–30.
8. Dagys, J. (1980) Augalų ekologija. Vilnius: Mokslas,. 240 p.
9. Daukantas, S. (1988). Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių. Vilnius: Vaga. 160 p.
10. Gudžinskas, Z. (1999). Lietuvos indučiai augalai. Vilnius: Botanikos instituto leidykla. 211 p.
11. Gudžinskas, Z. (2010). Tradiciniai Lietuvos darželių augalai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų centras. 160 p.
12. Gužauskis, V., Gužauskienė T. (2006). Nevarėnai, istorija ir dabartis. Vilnius: Homo liber, p. 10–15.
13. Jakovlevas-Mateckis, K., (2003). Miesto kraštovaizdžio architektūra. II t.. Vilnius, p.160–196.
14. Jucevičiaus, L. A. (1842). Žemaičių žemės prisiminimai. Vilnius.
15. Juchnevičiūtė, D. (1983). Gėlynai ir aplinka. Vilnius: Mokslas, p. 5–22.
16. Jurėnas, P. (1961). Mūsų sodžiaus gyvenamojo namo architektūrinė raida su papročiais ir tradicijomis. Aidai 7 (142), 13 p.
17. Kandrotas, V., Liagienė, D., Lukoševičius, A., Rutkauskas, A. (2007). Tavo valda. Kaunas. p. 206–209.

18. Misius, R. (2005). XX a. pradžios ir tarpukario vienkiemų sodybų želdinimo tradicijos: Želdiniai ir jų dizainas. Vilnius, p.19–24.
19. Natkevičaitė-Ivanauskienė, M. (1983). Botaninė geografija ir fitocenozės pagrindai. Vilnius: Mokslas, 169 p.
20. Petrulis, J. (1978). Želdynų projektavimas, įrengimas ir priežiūra. Vilnius: Mokslas, p. 194–215.
21. Petrulis, J., Ramonas, Č., (1995). Mano sodyba. Kaunas, p. 34–39.
22. Skeivienė, O. (1978). Gėlių auginimas. Vilnius: mokslas, p. 151–155.
23. Strazdas, J. (1930). Darželio gėlės. Kaunas, p. 32.
24. Vaidelys, J., Makūnas, V., Prakapaitė G. (1995). Gėlininkystė II, vienmetės ir dvimetės gėlės. Vilnius.
25. Vaidelys, J. (1996). Žalioji sodybos skraistė. Kaunas, p. 122–128.
26. Vaidelys, J., Makūnas, V., Prakapaitė G. (1997). Gėlininkystė III, daugiametės gėlės. Vilnius, p. 7–15.
27. Vaidelienė, J., Vaidelys, J., (2001). Darželio gėlės. Kaunas, p. 3–20.
28. Vaidelys, J. (2004). Gėlynų ir gėlių sortimento vertinimo metodika. Mastaičiai.
29. Vaidelys, J., Klimavičius, D. (2006). Gėlininkystė IV, svogūninės ir kitos gėlės. Mastaičiai, p. 7–49.
30. Vilkonis, K. K. (2008). Lietuvos žaliasis rūbas: atlasas. Kaunas: Lututė. 410 p.
31. Višinskis, P. (1897). Antropologinė žemaičių charakteristika. Vilnius: Vaga.
32. Višinskis, P. (1964). Raštai. Vilnius. Vilnius: Vaga, 165 p.
33. Vyšniauskaitė, A. (1964). Lietuvių etnografijos bruožai. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, p. 206–209.
34. Vyšniauskaitė, A. (1999). Lietuvio namai. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, p. 24–37.
35. Vogl-Lukasser, B., Vogl, Ch. R. (2004) Ethnobotanical Research in Homegardens of Small Farmers in the Alpine Region of Osttirol (Austria): An example for Brizges Built and Building Bridges. Austria, p. 111–138.
36. Žumbakienė, G. (1999). Gėlių darželiai: Plateliai. Vilnius: Versmė, p. 337–355.
37. Wolf, R., 2004. Sodo augalų žinynas. Vilnius: Alma litera, p. 8–11.
38. Žumbakienė, G. (2008). Kaimų ir sodybų apželdinimas: tradicijų tęstinumas. 1, p. [žiūrėta 2009.03.07]. Prieiga per: <<http://www.ziemgala.lt/p/dpt03.html>>

PRIEDAI

1 priedas. ETNOGRAFINIŲ AUGALŲ SĄRAŠAS

1. Mėlynoji kurpelė – *Aconitum napellus* L.
2. Aukštoji piliarožė – *Alcea rosea* L.
3. Didysis žioveinis – *Antirrhinum majus* L.
4. Paprastasis diamedis – *Artemisia abrotanum* L.
5. Daugiametė saulutė – *Bellis perennis* L.
6. Vaistinė medetka – *Calendula officinalis* L.
7. Kininis ratilis – *Callistephus chinensis* (L.) Nees. (*Aster chinensis* L.)
8. Paprastoji pakalnutė – *Convallaria majalis* L.
9. Darželinis gludas – *Coreopsis tinctoria* Nutt.
10. Paprastoji kosmėja – *Cosmos bipinnatus* Cav.
11. Didysis pentinius – *Delphinium elatum* L.
12. Šiurpinis gvazdikas – *Dianthus barbatus* L.
13. Dailusis auskarėlis – *Dicentra spectabilis* L.
14. Rusvoji viendienė – *Hemerocalis fulva* L.
15. Mėlynžiedis vilkdalgis – *Iris × germanica* L.
16. Geltonasis vilkdalgis – *Iris pseudocorus* L.
17. Kvapusis pelėžirnis – *Lathyrus odoratus* L.
18. Tikroji levanda – *Lavandula angustifolia* Mill.
19. Didžiagraižė baltagalvė – *Leucanthemum maximum* DC.
20. Baltoji lelija – *Lilium candidum* L.
21. Pilkoji leukonija – *Mathiola incana* W. T. Aiton.
22. Poetins narcizas – *Narcissus poeticus* L.
23. Puikusias bijūnas – *Paeonia lactiflora* Pall.
24. Vaistinis bijūnas – *Paeonia officinalis* L.
25. Rytinė aguona – *Papaver orientale* L.
26. Šluotelinis flioksas – *Phlox paniculata* L.
27. Kvapioji razeta – *Reseda odorata* L.
28. Žalioji rūta – *Ruta graveolens* L.
29. Kanadinė rykštenė – *Solidago canadensis* L.
30. Didžioji nasturtė – *Tropaeolum majus* L.

31. Mažoji žiemė – *Vicia minor* L.
32. Vaistinė agurklė – *Borago officinalis* L.
33. Daržinė balandūnė – *Atriplex hortensis* L.
34. Paprastoji bitkrėslė – *Tanacetum vulgare* L.
35. Baltoji brienė – *Bryonia alba* L.
36. Laiškinis česnakas – *Allium schoenoprasum* L.
37. Didysis debesylas – *Inula helenium* L.
38. Aukštoji dedešva – *Malva alcea* L.
39. Paprastoji dumplūnė – *Physalis alkekengi* L.
40. Goštautinė gaisrena – *Lychnis chalcidonica* L.
41. Vaistinis isopas – *Hyssopus officinalis* L.
42. Darželinė juodgrūdė – *Nigella damascena* L.
43. Didžiagraižis jurginas – *Dahlia pinnata* Cav. (*Geornika variabilis* Willd.)
44. Mišrusis kardelis – *Gladiolus* × *hybridus* Van Houtte
45. Paprastoji katžolė – *Nepeta cataria* L.
46. Čiaudulinė kraujažolė – *Achillea ptarmica* L.
47. Raudonoji lelija – *Lilium bulbiferum* L.
48. Dviragė leukonija – *Matthiola bicornis* (Sibth. et Sm.) DC.
49. Garbiniuotoji mėta – *Mentha spicata* L. (*Mentha crispa* L.)
50. Kvapioji našlaitė – *Viola odorata* L.
51. Trispalvė našlaitė – *Viola tricolor* L.
52. Vaistinis putoklis – *Saponaria officinalis* L.
53. Darželinė rožūnė – *Lavatera trimestris* L.
54. Plunksnalapė rudbekija – *Rudbeckia laciniata* L.
55. Gvazdikinis serentis – *Tagetes patula* L.
56. Paprastasis sinavadas – *Aquilegia vulgaris* L.
57. Balzaminis skaistenis – *Tanacetum balsamita* L. (*Balsamita major* Desf., *Pyrethrum balsamita* (L.) Willd.)
58. Vaistinis skaistenis – *Tanacetum parthenium* (L.) Sch. Bip. (*Pyrethrum parthenium* (L.) Sm.)
59. Vaistinis smidras – *Asparagus officinalis* L.
60. Balzamininė sprigė – *Impatiens balsamina* L.
61. Vaistinis šalavijas – *Salvia officinalis* L.

- 62. Darželinis šlamutis – *Xerochrysum bracteatum* (Vent.) Tzvelev. (*Helichrysum bracteatum* Vent.)
- 63. Darželinė tulpė – *Tulipa gesneriana* L.
- 64. Kvapioji vakarutė – *Hesperis matronalis* L.
- 65. Darželiais jazminas – *Philadelphus coronarius* L.
- 66. Paprastoji alyva – *Syringa vulgaris* L.

2 priedas. AUGALŲ RŪŠYS DARŽELIUOSE

1. Paprastoji kosmėja – *Cosmos bipinnatus* Cav.
2. Didysis serentis – *Tagetes erecta* L.
3. Darželinė petunija – *Petunia x hybrida* hort. ex E. Vilm.
4. Didžiagraižis jurginas – *Dahlia pinnata* Cav.
5. Margoji skaištažiedė – *Chrysanthemum carinatum* L.
6. Didysis žioveinis – *Antirrhinum majus* L.
7. Didžioji nasturtė – *Tropaeolum majus* L.
8. Geltonžiedė smalka – *Cheiranthus cheiri* L.
9. Gvazdikinis serentis – *Tagetes patula* L.
10. Tikrasis gvazdikas – *Dianthus caryophyllus* L.
11. Rožė – *Rosa* sp. Juss.
12. Vaistinis bijūnas – *Paeonia officinalis* L.
13. Paprastoji lobelija – *Lobelia erinus* L.
14. Gumbinė begonija – *Begonia x tuberhybrida* Voss
15. Visadžydė begonija – *Begonia x semperflorens-cultorum* hort.
16. Žalioji rūta – *Ruta graveolens* L., Rutaceae Juss.
17. Banguotoji melsvė – *Hosta undulata* (Otto et A. Dietr.) L. H. Bailey
18. Rusvoji viendienė – *Hemerocallis fulva* L.
19. Šliaužiančioji vaisgina – *Ajuga reptans* L.
20. Karpatinis katilėlis – *Campanula carpatica* Jasq.
21. Raudonoji lelija – *Lilium bulbiferum* L.
22. Puošnusis šilokas – *Sedum spectabile* L.
23. Paupinis jonpaptis – *Matteuccia struthiopteris* (L.) Tod.
24. Šlakuotoji plautė – *Pulmonaria saccharata* Mill.
25. Pražangialapė viksvuolė – *Cyperus alternifolius* L.
26. Puikysis bijūnas – *Paeonia lactiflora* Pall.
27. Šluotelinis flioksas – *Phlox paniculata* L.
28. Vilkdalgis – *Iris* L.
29. Kaliforninė ešolcija – *Escholzia californica* Cham.
30. Alpinis vaistutis – *Arabis alpina* L.
31. Dantytoji ligularija – *Ligularia dentata* (A. Gray) H. Hara
32. Valerio sprigė *Impaties* – *Walleriana* Hook. F.

33. Paprastoji pakalnutė – *Convallaria majalis* L.
34. Mažoji žiemė – *Vinca minor* L.
35. Europinis kukmedis – *Taxus baccata* L.
36. Indinė kana – *Canna indica* L.
37. Šluotelinis burnotis – *Amaranthus cruentus* L.
38. Dailusis šalavijas – *Salvia viridis* L.
39. Raudonžiedis šalavijas – *Salvia splendens* L.
40. Hibridinė fuksija – *Fuchsia x hybrida* Kunth
41. Puikioji gvaizdūnė – *Zinnia elegans* Jacq.
42. Mišrusis kardelis – *Gladiolus × hybridus* Van Houtte
43. Smulkusis serentis – *Tagetes tenuifolia* Cav.
44. Darželinė našlaitė – *Viola × wittrockiana* Gams
45. Kininis ratilis – *Callistephus chinensis* (L.) Nees.
46. Žydrasis gvazdikas – *Dianthus gratianopolitanus* Vill.
47. Didžiagraižė baltagalvė – *Leucanthemum maximum* DC.
48. Pikšvalapė žilė – *Senecio bicolor* (Willd.) Tod.
49. Tikroji saulėgrąža – *Helianthus annuus* L.,
50. Plaukuotoji rudbekija – *Rudbeckia hirta* L.,
51. Darželinis šlamūnas – *Xerochrysum bracteatum* (Vent.) Tzvelev.,
52. Raktažolė – *Primula*,
53. Baltoji eglė – *Picea glauca* (Moench) Voss
54. Sidabrinės celiozijos plunksninis varietetas – *Celosia argentea* var. *plumosa* Voss
55. Sidabrinės celiozijos skiauterėtasis varietetas – *Celosia argentea* var. *cristata* (L.) Kuntie
56. Misurinė nakviša – *Oenothera missouriensis* Sms.
57. Rausvažiedė ežiuolė – *Echinacea purpurea* (L.) Moench
58. Gausialapis lubinas – *Lupinus polyphyllus* Lindl.
59. Žėrinčioji rudbekija – *Rudbeckia fulgida* Ait.
60. Gyslotinė melsvė – *Hosta plantaginea* (Lam.) Asch.
61. Astras – *Aster* L.
62. Darželinė trumpakuodė – *Brachyscome iberidifolia* Benth.
63. Kazokinis kadagys – *Juniperus sabina* L.
64. Daugiažiedė baltašaknė – *Polygonatum multiflorum* (L.) All.
65. Meksikinis žydrūnis – *Ageratum houstonianum* L.
66. Vaistinė medetka – *Calendula officinalis* L.

67. Penkialapis vinvytis – *Parthenocissus quinquefolia* L. (Planch.)
68. Pūkuotoji glažutė – *Cerastium tomentosum* L.
69. Darželinis arktotis – *Arctotis* × *hybrida* hort.
70. Žydrasis bandrenis – *Echinops ritro* L.
71. Geltonoji krokosmija – *Crocasmia* x *crocosmiiflora* (Lemoine) N. E. Br.
72. Trispalvė našlaitė – *Viola tricolor* L.
73. Vilnotoji notra – *Stachys byzantina* K. Koch
74. Dekoratyvinis kopūstas – *Brassica oleracea* var. *alboglabra* (L. H. Bailey) Musil
75. Rytinė laumenė – *Doronicum orientale* Hoffm.
76. Šviesioji hortenzija – *Hydrangea arborescens* L.
77. Kaukazinis šilokas – *Sedum spurium* L.,
78. Kaukazinis vaistutis – *Arabis caucasica* Schlecht.
79. Ylalapis flioksas – *Phlox subulata* L.
80. Plunksnalapė rudbekija – *Rudbeckia laciniata* L.
81. Storalapė bergenija – *Bergenia crassifolia* (L.) Fritsch.
82. Kanadinė rykštenė – *Solidago canadensis* L.
83. Puošnioji gailardija – *Gailardia pulchella* Foug.
84. Chrizantema – *Chrysanthemum* L.
85. Paprastasis krapas – *Anethum graveolens* L.
86. Tigrinė lelija – *Lilium lancifolium* Thunb., *Liliaceae* Juss.
87. Vainikinė gaisrena – *Lychnis coronaria* (L.) Desr.
88. Vaistinis skaistenis – *Tanacetum parthenium* (L.) Sch. Bip.
89. Paprastasis diamedis – *Artemisia abrotanum* L.
90. Vakarinė tuja – *Thuja occidentalis* L.
91. Laiškinis česnakas – *Allium schoenoprasum* L.
92. Plačialapis švendras – *Typha latifolia* L.
93. Triskiautė žibuoklė – *Hepatica nobilis* Mill.
94. Daugiametė saulutė – *Bellis perennis* L.
95. Aukštoji piliarožė – *Alsea rosea* L.
96. Paprastoji baltagalvė – *Leucanthemum vulgare* Lam
97. Krūminė nakviša – *Oenothera fruticosa* subsp. *fruticosa* L.
98. Arendso uolaskėlė – *Saxifraga* × *arendsii* Arends
99. Hibridinė alūnė – *Heuchera* × *hybrida* hort.
100. Melsvasis eraičinas – *Festuca glauca* Vill.

101. Didysis pentinius – *Delphinium elatum* L.
102. Paprastoji dumplūnė – *Physalis alkekengi* L.
103. Darželinė verbena – *Verbena* × *hybrida* L.
104. Šiurpinis gvazdikas – *Dianthus barbatus* L.

3 priedas. TYRIMO METODINIS APRAŠAS

1. Gėlyno tipas

- Rabatė
- Klomba
- Lysvelė
- Laisvos formos gėlynas

2. Gėlyno forma

- Stačiakampis
- Rombas
- Trikampis
- Skritulys
- Pusmėnulis
- Širdelės
- Netaisyklinga
- Kita

3. Darželio įrengimo vieta

- Prie gyvenamojo namo šono
- Gyvenamojo namo gale
- Prie gatvės (kelio)
- Vidinėje kiemo pusėje
- Kitur

4. Gėlyno planas

- Laisvas
- Simetriškas
- Augalai išdėstyti atsižvelgiant į jų aukštį

5. Gėlynų kraštų tvirtinimas

- Akmenimis

- Veja
- Augalais
- Karklų vytelėmis
- Kita

6. Gėlių rūšių įvairovė

- Vienarūšės
- Įvairiarūšės

7. Vizualus augalų būklės įvertinimas

Atliekamas vizualiai įvertinant išorinę augalo išvaizdą:

- Gera
- Skirtinga išvaizda
- Bloga